

Toipumisorientaatio sosiaalisessa kuntoutuksessa

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

2023

Tiina Kotka

Tiivistelmä

Tekijä Kotka, Tiina	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 46	Valmistumisaika 2023
Työn nimi Toipumisorientaatio sosiaalisessa kuntoutuksessa		
Tutkinto ja koulutusala Sosionomi (AMK)		
Toimeksiantajaorganisaatio (jos opinnäytetyöllä on toimeksiantaja) Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Socca		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä sosiaalialan ammattilaisten ja päättäjien tietoutta toipumisorientaation viitekehyksestä sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa ja tarkoituksena oli selvittää toipumisorientaation soveltuvuutta sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmäksi sekä tuottaa syventävää tietoa Soccan käytäntömallinnuksen kehittämistäviin.</p> <p>Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen ja se toteutettiin litteroidun anonymisoidun haastatteluaineiston teoriaohjaavalla eli abduktiivisella sisältöanalyysillä. Haastatteluaineisto sisälsi kahdeksan sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaan litteroituja ja anonymisoituja tietueita, jotka Socca oli kerännyt omaan käytäntötutkimukseensa 2021. Pelkistetty aineisto analysoitiin ja koodattiin Atlas.ti-sovelluksella.</p> <p>Tulosten pohjalta sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden puhe on kuultavissa toipumisorientaation henkilökohtaisen prosessin mukaisesti. Kumppanuus ja yhteys, toivo, minäkuva, merkityksellisyys ja voimaantuminen korostuvat palvelussa olevien toimijuuden ja toimintakyvyn edetessä. Toipumisorientaation ja sosiaalisen kuntoutuksen taustalla on yhteinen käsitys asiakkaasta oman elämänsä aktiivisena toimijana, joka itse määrittelee oman tahtonsa ja hyvinvointinsa reunaehdot. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessit vaikuttavat olevan suunnittelemattomia toipumisorientaation prosessin näkökulmasta mutta asiakkaiden toimijuus ja toimintakyky heidän kokemukseensa mukaan vahvistuvat palvelussa.</p>		
Asiasanat sosiaalinen kuntoutus, toipumisorientaatio, toimijuus, kuntoutumisen prosessi, palveluprosessi		

Abstract

Author Kotka, Tiina	Type of Publication Thesis, UAS Number of Pages 46	Published 2023
Title of Publication Recovery orientation in social rehabilitation		
Degree, Field of Study Bachelor of Social Services (UAS)		
Organization of the client Socca - The Center of Expertise on Social Welfare in the Uusimaa		
Abstract <p>The main objective of the thesis was to increase social professionals' and decision-makers' awareness of recovery orientation framework in the service of social rehabilitation. The purpose of the thesis was to find out the applicability of recovery orientation framework as a work method within social rehabilitation and to produce in-depth information on the development tasks of Socca's practice research.</p> <p>The thesis was qualitative and was carried out with theory-guided, i.e., abductive content analysis of the transcribed anonymized material. The interview material contained the transcribed and anonymized records of eight social rehabilitation clients, which Socca had collected for their own practice research 2021. The reduced material was analyzed and coded with the Atlas.fi application.</p> <p>Based on the results, the voice of the clients of social rehabilitation can be heard in accordance with the personal process of recovery orientation. Connectedness and communication, hope, self-image, meaning and empowerment emphasize as the agency and functional capacity progresses. The background of recovery orientation and social rehabilitation share a common understanding that the client is an active actor in his/her own life, who defines the boundaries of his/her own life and wellbeing. The service processes of social rehabilitation seem to be unplanned from the point of view of the recovery orientation, but the clients' agency and ability to function improve in the service according to their experience.</p>		
Keywords social rehabilitation, recovery orientation, agency, process of rehabilitation, service process		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Sosiaalisen kuntouksen tausta ja prosessi.....	3
2.1	Sosiaalinen kuntoutus sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna.....	3
2.2	Sosiaalisen kuntoutuksen prosessi.....	4
2.3	Menetelmätyö sosiaalisessa kuntoutuksessa.....	7
3	Toipumisorientaatio.....	9
3.1	Toipumisorientaation tausta.....	9
3.2	Toipumisorientaation tavoitteet.....	10
3.3	Toipumisen prosessi.....	10
4	Sosiaalisen kuntoutuksen, toimijuuden ja toipumisorientaation suhde.....	13
4.1	Toimijuuden näkökulma kuntoutuksen tutkimuksessa.....	13
4.2	Yhteiset nimittäjät.....	14
5	Opinnäytetyön toteuttaminen.....	16
5.1	Laadullinen tutkimus.....	16
5.2	Litteroitu anonymisoitu haastatteluaineisto.....	16
5.3	Aineiston analyysi.....	18
6	Tulokset.....	20
6.1	Kumppanuus.....	20
6.2	Toivo.....	22
6.3	Minäkuva.....	22
6.4	Merkityksellisyys.....	23
6.5	Voimaantuminen.....	25
6.6	Kokemuksellinen palveluprosessi.....	26
7	Yhteenveto.....	29
7.1	Johtopäätökset.....	29
7.2	Eettisyys ja luotettavuus.....	34
7.3	Pohdinta.....	35
7.4	Jatkotutkimusehdotus.....	36
	Lähteet.....	37

1 Johdanto

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on edistää kuntoutujan toimijuutta ja osallisuutta (Lindh ym. 2018, 9; Saikku & Kokko 2012), mikä on vakiintunut sosiaalityön tavoite (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 1 §). Kuitenkin yhä edelleen etsitään vaikuttavia työmenetelmiä sosiaaliseen kuntoutukseen, vaikka palvelu on saanut laissa vahvistetun asemansa jo 2014. Haasteena on myös, että sosiaalinen kuntoutus sekoitetaan ajoittain kuntouttavaan työtoimintaan (Raivio 2018b, 22). On mahdollista, että asiakkaan palvelupolku etenee vastikkeelliseen työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen, vaikka hänen työ- ja toimintakykynsä edistäminen kaipaisi palveluohjausta sosiaalisen kuntoutuksen palveluun.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos tutkii sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalleja ja palveluun soveltuvia työmenetelmiä keväällä 2022 käynnistyneessä Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -kehittämishojelman työpajasarjassa (THL.fi 2023). Alustavassa ohjelmateoriassa syksyllä 2022 nostettiin sosiaalisen kuntoutuksen menetelmäksi kuntouttava työote (Karjalainen 2022), mutta pilottivaiheen oppaassa sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmäksi on muuttunut systemaattinen työote (Karjalainen ym. 2022). Liukko (2009, 25) ja Karjalainen ym. (2021) ovat painottaneet metodisuutta ja työorientaatioita aikuissosiaalityön strategisina linjauksina asiakastyössä, sen tavoitteissa ja vaikuttavuuden arvioinneissa. Orientaatiot strukturoivat sosiaalityön luonnetta sekä tukevat pitkäjänteistä ja järjestelmällistä asiakastyötä. Onkin hämmäntävää, miten pitkäksi aikajänne on venynyt sosiaalisen kuntoutuksen eri työmenetelmien etabloitumiseen käytäntöön.

Toipumisorientaatiota pidetään ajattelun ja toiminnan viitekehyksenä, jonka mukaisessa asiakastyössä keskitytään yksilölliseen kasvuun ja mahdollisuuksiin henkilökohtaisen työ- ja toimintakyvyn rajoissa (Nordling 2018). Orientaation tavoitteena on ihmisen oma kokemus paremmasta elämästä (Leamy ym. 2011). Se ei tarkoita paluuta entiseen, vaan mahdollisuutta elää hyvää elämää oman toimijuuden kehyksissä (Korkeila 2017; Nordling 2018). Toipumisorientaatio mielletään mielenterveys- ja päihdetyön palvelukontekstiin, mutta sosiaalityössä se ei ole saanut vastaavaa jalansijaa Suomessa toisin kuin muualla maailmalla (Nordling 2018). British Journal of Social Work tuo esille pääkirjoituksessaan toipumisen olevan sosiaalityön ydintä (Joubert & Webber 2015) ja saman nostaa esille Kourgiantakis (2020) tiimeineen tutkimuskoosteessaan todeten, että toipumisparadigma on linjassa sosiaalityön arvojen kanssa. Asettuisiko toipumisorientaatio suomalaisessa aikuissosiaalityön kentässä yhdeksi sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmäksi edistämään palvelun vaikuttavuutta?

Opinnäytetyön yhteistyökumppani on Socca, Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus. Socca on Uudenmaan hyvinvointialueiden, Helsingin ja Helsingin yliopiston yhteinen

sosiaalialan kehittämis- ja tutkimusorganisaatio. Soccan tavoitteena on kehittää sosiaalihoiltoa ja olla mukana edistämässä sosiaali- ja terveyspalveluja yhdistävää toimintaa. (Socca.fi 2023.) Opinnäytetyöni haastatteluaineisto on kerätty Soccan käytäntötutkimusta varten.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä sosiaalialan ammattilaisten ja päättäjien tietoutta toipumisorientaatiosta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää toipumisorientaation viitekehyksen soveltuvuutta sosiaalisen kuntouksen työmenetelmäksi ja tuottaa syventävää tietoa Soccan käytäntömallinnuksen kehittämistehtäviin ja erityiskysymyksiin.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Miten toipumisorientaatio näyttäytyy sosiaalisen kuntouksen asiakkaiden kokemuksissa?
2. Miten asiakkaiden kokemuksellinen palveluprosessi näyttäytyy toipumisorientaation toteuttamisen näkökulmasta?

2 Sosiaalisen kuntouksen tausta ja prosessi

2.1 Sosiaalinen kuntoutus sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna

Kuntoutuksen tavoitteena on ehkäistä ja kompensoida sairauksiin, vammoihin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviä ongelmia eri elämänvaiheissa. Perimmäisenä tavoitteena on työtä arvostavassa yhteiskunnassamme pitää jokainen työkykyisenä huomioiden henkilökohtainen toimintakyky. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 8.) Martha Nussbaum (2010, 142–143) on todennut, että mikäli emme tunnista yhteiskunnassa talouden rinnalla myös hyvinvointia tuottavien toimintojen arvoa, hukkaamme demokratian perustan. Jokaiselle tulee mahdollistaa kokemus olla osa yhteiskuntaa voinnistaan tai aktiivisuudestaan huolimatta. Kuntoutuksen tavoitteiksi määritellään työkyvyn kohenemisen ja työllistymisen rinnalla toimintakyvyn ja hyvinvoinnin paraneminen, itsenäinen selviytyminen, valtaistuminen ja sosiaalinen osallistuminen (Järvikoski & Härkäpää 2011, 24).

Kuntoutuksen lainsäädännölliset osa-alueet ovat lääkinällinen, ammatillinen, sosiaalinen ja kasvatuksellinen kuntoutus, jotka osiltaan vahvistavat henkilön fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja kognitiivista toimintakykyä. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on edistää henkilön sosiaalista toimintakykyä ja osallisuutta yhteiskuntaan arjen aktiivisuutta ja vuorovaikutussuhteita tukemalla. (Juvonen-Posti ym. 2022, 170–172.) Sosiaalinen kuntoutus kirjattiin sosiaalihuoltolakiin vuonna 2014 (1301/2014, 17 §), jolloin sen määritelmä jäi melko laveaksi ja jäsentymättömäksi (Raivio 2018a, 97):

Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 17 §).

Merkityksellistä on, että sosiaalihuoltolain (1301/2014) pykälät 15 § ja 16 §, sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen sisällöistä määrittelevät osaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelusta. Molemmilla edellä mainituissa lain kohdissa todetaan esimerkiksi, että asiakastyön rinnalla on huomioitava perhe ja läheiset edistettäessä asiakkaan hyvinvointia, osallisuutta ja toimintakykyä. Läheisten läsnäolon mahdollisuus ei näy sosiaalista kuntoutusta määrittelevässä kohdassa 17 §, mutta se sisältyy palveluun, kun huomioidaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen linjaukset. Avoin määritelmä jättää sosiaalisen kuntoutuksen palvelutoteutuksen ja -tavoitteen laajalti palvelutarjoajien oman määrittelyn varaan ja sitä voidaan toteuttaa yksilöohjauksena tai ryhmätoimintana ilman toimintaa ohjaavaa työorientaatiota jopa siten, että sosiaalinen kuntoutus sekoitetaan kuntouttavaan työtoimintaan (Raivio 2018b, 22).

Sosiaalihuoltolain uudistuksen astuessa voimaan huhtikuussa 2015 konkretisoitui sosiaalihuollon kirjaus sosiaalisesta kuntoutuksesta, jonka tavoitteena on tukea asiakkaan

toimijuutta arjessa. Itsestä huolehtiminen, kotona suoriutuminen, liikkuminen, koulutus, työ, koulunkäynti, oppiminen ja tiedon soveltaminen, kommunikointi, sosiaaliset vuorovaikutussuhteet ja osallisuus sekä yleinen toimintakyvyn ja toimijuuden vahvistaminen pääsivät sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen piiriin. (Raivio 2018b, 17.)

Kuntouttava sosiaalityö on käsitteenä päässyt aikuissosiaalityön sanastoon 1990-luvulla aluksi tarkoittamaan syrjäytymisen ehkäisemistä ja vasta 2000-luvulla laajentunut nykyiseen muotoonsa, jonka tavoitteena on lisäksi huomioida yksilön ja yhteisön näkökulmat rakenteellisessa kontekstissa. Palvelu on ennaltaehkäisevää ja syntyneitä ongelmia korjaava pyrkien ratkaisemaan yksilöllisiä ja yhteisöllisiä selviytymisen ja toimintakyvyn esteitä. Sosnetin kuntouttava sosiaalityö -erikoisan opetussuunnitelman vuosille 2013–2016 mukaan orientaation peruseriaatteita ovat voimaantuminen, valtaistuminen, voimavarakeskeisyys, toimijuus, osallisuus, vastuullisuus, kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen sekä näköalojen avaaminen. (Karjalainen 2017, 256–257.)

Sosiaalisella kuntoutuksella voidaan viitata sosiaalihuollon palveluun tai työorientaatioon. Yleisimmin viittaus kohdentuu erityyppisiin sosiaali- ja kuntoutuspalveluihin, joiden tavoitteena on edistää kuntoutujan toimijuutta ja osallisuutta (Lindh ym. 2018, 9; Saikku & Kokko 2012). Sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisuudessa yhteen nojautuu kuntoutusta ja sosiaalityötä yhdistäviä käsitteitä, kuten toimijuus, toimintavalmius, osallisuus, voimaantuminen, resilienssi, toipumisorientaatio ja itsenäistyminen (Lindh 2018).

Marinin hallitus on kirjannut vuoden 2019 hallitusohjelmaansa kuntouttavan työtoiminnan palveluvalikon uudistamisen. Lisäämällä sosiaalinen kuntoutus kuntouttavaan työtoimintaan halutaan varmistaa pitkäaikaistyöttömien ja heikossa työmarkkina-asemassa olevien yksilöllinen kuntoutustarve työelämävalmiuksien ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi. (Valtioneuvosto 2019, 133.)

2.2 Sosiaalisen kuntoutuksen prosessi

Kuntoutusprosessi on yksilöllinen kasvu- ja oppimisprosessi, jonka tavoitteena on asiakkaan uudelleen orientoituminen ja uuden oppiminen. Prosessin myötä asiakas löytää itseltään uusia voimavaroja, oppii hallitsemaan arjen haasteita ja toimintakyky paranee samalla kun tieto ja taito lisääntyvät. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 16.) Raija Väisäsen (2018, 27) Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet -artikkeli nostaa esille, miten jo vuonna 1983 sosiaalista kuntoutusta käsittelevässä seminaarissa laadittiin määritelmä ”Sosiaalinen kuntoutus on prosessi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn saavuttaminen. Tällä tarkoitetaan henkilön kykyä suoriutua erilaisista sosiaalisista tilanteista tarpeittensa tyydyttämiseksi ja oikeutta saavuttaa paras mahdollinen osallistuminen yhteiskuntaan”. Prosessimaista

sosiaalisen kuntoutuksen toiminnanluonnetta korostavat myös Tuusa ja Ala-Kauhaluoma (2014, 6), samalla, kun toteavat toiminnan olevan suunnitelmallista ja tavoitteellista.

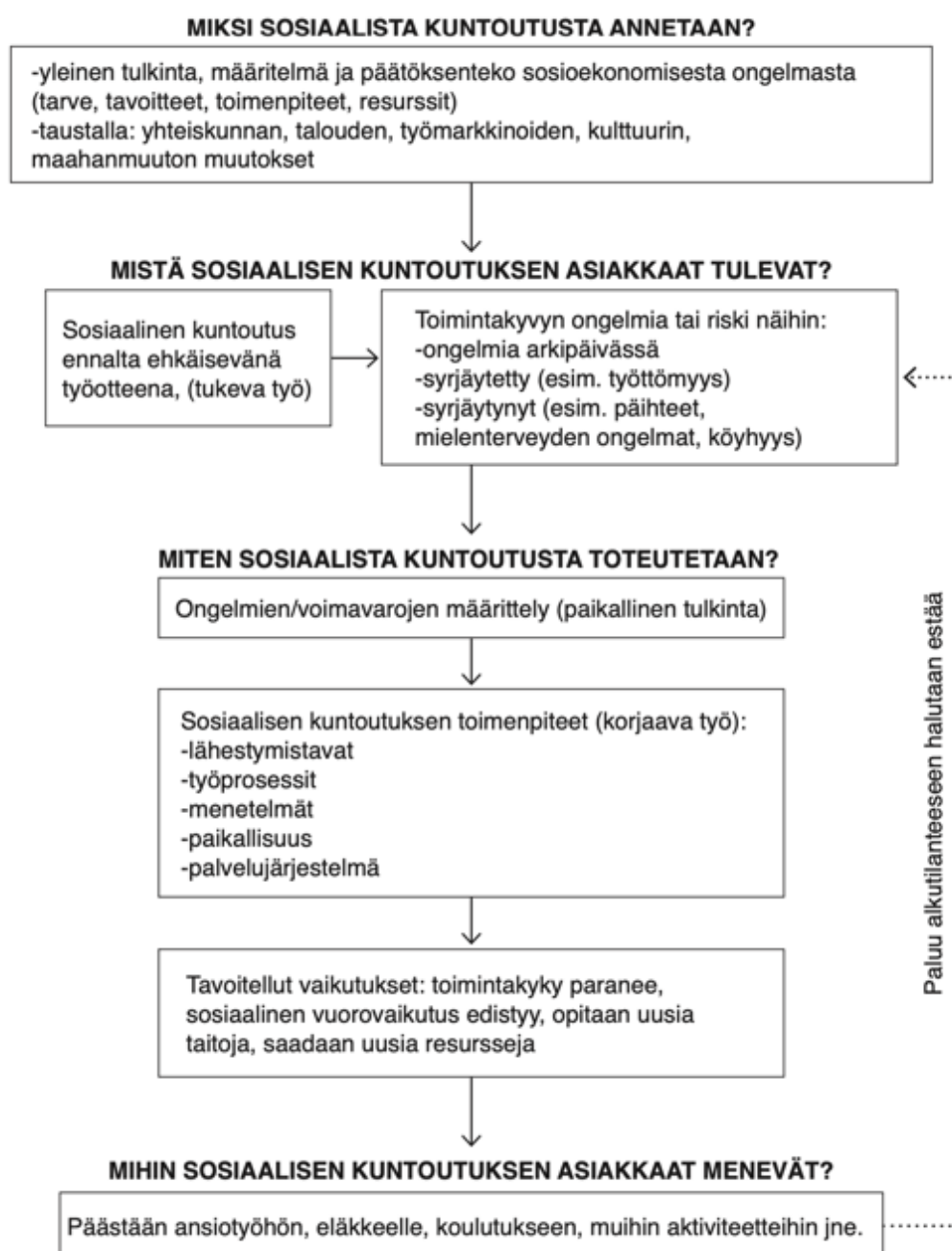
Sosiaalisen kuntoutumisen prosessin tavoitteet ovat yhteneväiset yleisen kuntoutusprosessin kanssa: toimintakyky paranee, sosiaalinen vuorovaikutus edistyy, opitaan uusia taitoja ja saadaan uusia resursseja. Sosiaalisen kuntoutumisen asiakkaat ohjautuvat palveluun prosessin mukaisesti silloin, kun toimintakyvyssä ilmenee ongelmia tai riski siihen on olemassa. Pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja riippuvuusongelmat, mielenterveyden haasteet tai köyhyys ovat sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden yleisimmät palvelutarpeen taustasyyt. (Nieminen 2018.)

Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 17 §) mukaan sosiaalisen kuntoutukseen kuuluu sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen, kuntoutusneuvonta- ja ohjaus, valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan, ryhmätoiminta ja sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden edistäminen ja tuki sekä muut tarvittavat kuntoutumista edistävät toimenpiteet. Kuviossa 1 on esitetty mukailien Euroopan sosiaalirahaston (ESR) Kestävää kasvua ja työtä 2014–2020-rakennerahasto-ohjelman rahoittaman, sosiaalista osallisuutta edistävän ja köyhyyttä torjuvan toimintalinja 5 -hankkeessa toteutettua Osmo-hankkeen Sosiaalisen kuntoutuksen prosessikuvausta, joka toteuttaa sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaista aikuissosiaalityön palvelupolkua.

Kuvio 1. Sosiaalisen kuntoutuksen prosessi (Paulasaari & Timo 2019, mukailtu Kotka 2023)

Diakonia-ammattikorkeakoulun lehtori Ari Nieminen (2018) on määritellyt sosiaalisen kuntoutuksen toimenpiteiksi eri lähestymistavat, työprosessit, työmenetelmät, paikallisuuden ja palvelujärjestelmän, joiden avulla tavoitellaan sosiaalisen kuntoutuksen vaikuttavuutta kohti toimintakyvyn paranemista, sosiaalisen vuorovaikutuksen edistymistä, uusien taitojen oppimista ja uusien resurssien omaksumista kohti työ- ja toimintakyvyn vahvistumista. (Nieminen 2018, 11–14.) Tämä prosessi on esitetty kuviossa 2. Erityisen huomioitavaa tavoitteita määriteltäessä on, että niiden omistaja, kuntoutuja itse, on motivoitunut osallistumiseen, ja tavoitteet ovat hänen itsensä asettamia ja hänen kokoisiaan ja siten saavutettavissa.

Kuvio 2. Sosiaalisen kuntoutuksen prosessi (Nieminen 2018)

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat usein moniongelmaisia, jotka tarvitsevat monia yhtäaikaista tai peräkkäisiä palveluita ja tukia (Määttä 2018, 26). Asiakkaiden haasteet ulottuvat laajasti hyvinvointiin ja osallisuuteen, minkä vuoksi juurisyiden analysointiin on tärkeää paneutua ja kartoittaa niiden kiireellisyysaspekti. Helsingin kaupungin sosiaalinen raportti (2020) osoittaa, että aikuissosiaalityön asiakkaista 42 prosentilla on psyykkisen terveyden haasteita ja 38 prosentilla fyysisten terveyden haasteita. Nämä haastavat sosiaalialan työmenetelmien ja työntekijöiden kykyä vastata asiakkaiden tarpeisiin.

2.3 Menetelmätyö sosiaalisessa kuntoutuksessa

THL toteutti kuntakyselyn sosiaalisesta kuntoutuksesta vuonna 2016, jonka vastausten kirjo käytettävistä työorientaatioista on hyvinkin laaja. Kyselyn mukaan keskeisiä ovat ammattilaisten tarjoama tehostettu tuki ja ohjaus, ryhmätoiminta ja vuorovaikutussuhteiden edistäminen, mutta esille nousi myös kuntouttava työtoiminta, työkokeilut, työpajat ja kotiin vietävät palvelut. Merkityksellinen näkemys kyselyn vastauksissa on, että onko kyseessä ennaltaehkäisevä vai kuntoutuksellinen palvelu. (Puromäki ym. 2017.)

Sosiaalityö professori Kyösti Raunio Tampereen yliopistosta on pohtinut artikkelissaan Janus-lehdessä (2010), miten sosiaalipalveluissa näyttöön perustuvat käytännöt, kuten työmenetelmät eivät ole sisäistyneet alan kehittämisen ydinkeskusteluihin ja toteaa, että näyttöön perustuva käytäntö on Suomessa enemmän visio kuin realiteetti. Vastineeksi Karjalainen ym. (2021) nostavat Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille -teoksessa esille työorientaatiot ja -menetelmät konkreettisiksi käytännön työn tuiksi, koska ne ohjaavat sosiaalityön tavoitteita ja arjen toimintaa asiakaspinnassa sekä työssä esiintyvää vuorovaikutusta asiakassuhteessa.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on julkaissut Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -ohjelmateoriaan pilottivaiheen oppaan sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallista, jossa esitellään toimintaympäristö ja toimijat, resurssit, ydinelementit, mekanismit sekä toimintamallin tulevat tulokset (Karjalainen ym. 2022). Oppaassa Aaltio & Isokuorti (2021) toteavat, että olennaista on tarkastella toimintamallia kokonaisuutena, eikä kyse ole irrallisesta kokoelmasta välineitä, työmenetelmiä tai taustateorioita. Toimintamalliin mekanismiosioon on tällä hetkellä nostettu ensimmäinen oletettu työmenetelmä, systemaattinen työote, koska se tukee asiakkaan yksilöityjen tavoitteiden saavuttamista kuntoutumisen prosessissa. (Karjalainen ym. 2022.) Syksyllä 2022 saman ohjelmateorian webinaarissa THL:n erityisasiantuntija Pekka Karjalainen esitti alustavan määritelmän sosiaalisen kuntoutuksen ydinelementeistä ja tuolloin ainoana työorientaationa mainittiin kuntouttava työote (Karjalainen 2022).

Työmenetelmän käyttäminen arjen asiakastyössä edellyttää työorientaatiota, joka asettaa valitun menetelmän yhteiskunnallisesti sovittuihin raameihin ja sosiaaliohjauksen

tavoitteisiin sekä mahdollistaa menetelmän soveltamisen asiakassuhteen niin edellyttäessä. Metodisuus ja työorientaatiot strukturoivat aikuissosiaalityön luonnetta sekä tukevat pitkäjänteistä ja järjestelmällistä asiakastyötä. (Liukko 2009, 25; Karjalainen ym. 2021.)

3 Toipumisorientaatio

3.1 Toipumisorientaation tausta

Toipumisorientaatio on määritelty merkittävimmäksi muutosvoimaksi mielenterveys- ja päihdetyön kentällä Yhdysvalloissa, Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Tanskassa viime vuosikymmeninä (Santala 2022). Jo 1990-luvulla on esitetty, että mielenterveyden edistämisen tukijärjestelmä tulisi perustua toipumisorientaatioon (Anthony 1993), joka on ajattelun ja toiminnan viitekehys, jossa painottuvat voimavarat, osallisuus, toivo, merkityksellisyys ja positiivinen mielenterveys (Nordling 2018).

Suomessa sosiaali- ja terveysministeriön KASTE-hanke 2008–2010 nosti ensi kerran kansalliseen strategiaan henkilöiden osallisuuden lisääntymisen ja syrjäytymisen vähenemisen estämään köyhyyttä ja syrjäytymistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2008, 73). Samaan aikaan oli käynnissä muita valtakunnallisia kärkihankkeita mielenterveys- ja päihdetyössä, jotka mahdollistivat toiminnalliset, asenteelliset ja yhteiskunnalliset muutokset toipumisorientaation jalkautumisen Suomen palvelujärjestelmään (Nordling ym. 2015, 133). Toipumisorientaatio mainittiin ensimmäisen kerran julkisessa strategiajulkaisussa Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015 - Miten tästä eteenpäin? (THL 2015).

Toipumisorientaatio ei ole saanut sosiaalityössä vastaavaa jalansijaa Suomessa kuin maailmalla, vaan menetelmä mielletään yhä mielenterveys- ja päihdetyön palvelukontekstiin (Nordling 2018). Meillä sitä on hyödynnetty ainoastaan muutamien hyvinvointialueiden sosiaalihuollon palveluissa, kuten Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen sosiaalisessa kuntouksessa (Ristolainen 2021) ja nuorten palveluissa (Vakehyva.fi 2023).

British Journal of Social Work tuo esille toipumiseen keskittyneen teemanumeronsa pääkirjoituksessa toipumisen olevan sosiaalityön ydintä (Joubert & Webber 2015) ja saman nostaa esille Kourgiantakis (2020) tiimeineen tutkimuskoosteessaan todeten, että toipumisparadigma on linjassa sosiaalityön arvojen kanssa. Tiimi muistuttaa toisaalta, että toipumisorientaation jää usein medikaalijattelun jalkoihin, eikä sen ääni kuulu riittävästi sosiaalityössä.

Anneli Pohjola (2020) on pohtinut medikalisaatiota ja sitä, miten terveydenhuoltopolitiikka on eriytetty sosiaalipolitiikasta yhdeksi johtavaksi toiminta-alueeksi talouspolitiikan oheen. Medikalisaation kehitys näyttäytyy arjessa elämän osa-alueiden tarkasteluna terveyteen perustuvien tulkintojen läpi, joiden varmentamiseen tarvitaan lääketieteellinen asiantuntemus. Hyvinvointi- ja terveysmääritelmät ovat hukanneet sosiaalisen näkökulman, kuten miten heikko sosioekonominen asema, asunnottomuus, syrjäytyminen, pitkäaikaistyöttömyys, yksinäisyys ja talouden haasteet kuormittavat vakavasti yksilön terveyttä. (Pohjola 2020,

276–277.) Tästä esimerkkinä toimii se, että kuntoutustoimenpiteisiin hakeutuminen vaatii lääkärin kirjoittaman B-lausunnon, vaikka taustalla olisi hyvinkin vakavia pitkäaikaistyöttömyyden aiheuttamia osallisuuteen liittyviä toimijuuden haasteita (Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 566/2005 6 §).

3.2 Toipumisorientaation tavoitteet

Toipumisorientaation tavoitteena on edistää voimavarojen, osallisuuden, toivon, merkityksellisyyden ja positiivisen mielenterveyden voimaantumista ja vahvistumista. Orientaatiossa on kyse henkilökohtaisesta toipumisesta, joka tarkoittaa mahdollisuutta elää merkityksellistä elämää mielekkäässä sosiaalisessa roolissa ja on enemmän kuin paluu totuttuun. (Korkeila 2017; Nordling 2018.) Käsitteenä toipuminen ei tarkoita paranemista, vaan kykyä jatkaa elämää sen parhaassa mahdollisessa muodossa toimintakyvyn rajoissa (Raivio & Raivio 2020, 24). Toipuminen itsessään on jokaisen omien arvojen mukainen muutosprosessi, joka huomioi olemassa olevat taidot, tunteet, päämäärät ja roolit, mutta ei yritä sivuuttaa niitä. Toipuminen luo toivoa ja ilman toivoa ei ole toipumista. (Nordling 2018.)

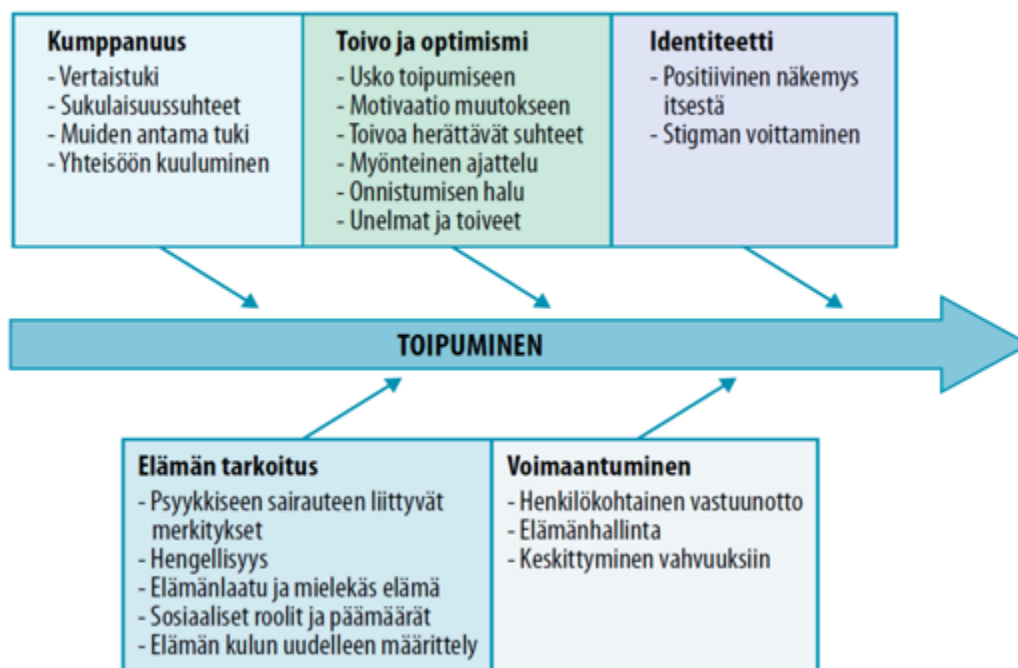
Menetelmä perustuu myönteisen minäkuvan eli identiteetin vahvistamiseen ja samalla stigman voittamiseen. Toipumisen edellytys on kokemus osallisuudesta, jonka vuoksi ihmissuhteet ja yhteisö ovat tärkeitä yhteyden luoja ja osallisuuden edistäjiä. Elämän merkityksellisyyden ymmärtäminen ja laadukas elämä luovat sosiaalisten suhteiden perustan. Menetelmän tärkein anti on toivon ymmärrys, sillä se luo uskoa toipumiseen ja tuo tavoitteet lähemmäksi. (Raivio & Raivio 2020.) Epälineaarisen muutos- ja toipumispolun myötä toimijuuden kokemus vahvistuu, minäkuva uudistuu identiteetin muuttumisen ja stigman voittamisen myötä sekä omat vahvuudet ja heikkoudet hahmottuvat selkeämmin ja voimaantuminen pääsee aidosti syntymään (Korkeila 2017).

E erityisen toipumisorientaation prosessista tekee se, että kuntoutuja asettaa tavoitteen ja päämääränsä itse, eikä tavoitetta arvioida. Jokaisen toipumisprosessi on yhtä arvokas riippumatta tavoitteen tasosta. Henkilökohtainen asenteiden, arvojen, tunteiden, päämäärien, taitojen ja roolien muutosprosessi on ainutlaatuinen, jota työntekijät tukevat tasavertaisella kohtaamisella asiakaslähtöisesti ja kumppanuudella. (Nordling 2018.)

3.3 Toipumisen prosessi

Nordling ja Rissanen (2020, 9) listaavat toipumisorientaation viisi tärkeintä prosessia, ns. CHIME-kehysten, jotka on määritelty Leamyn ym. (2011) systemaattisen kirjallisuuskatsauksen perusteella. Nämä ovat yhteisöllisyys ja kumppanuus, toivo, identiteetti, merkitys ja voimaantuminen. Saman prosessin hieman laajennettuna ovat Bird ym. (2014) omassa

tutkimuksessaan kirjanneet kuviossa 3 seuraavasti. Suomennos Raivio & Raivion (2020, 28) mukaan.

Kuvio 3. Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia (Leamy ym. 2011; Nordling 2018)

Toipumisprosessi on jokaisen oman näköinen vaiheiden sarja. Ensimmäinen vaihe on etsintävaihe, johon kuuluu vetäytyminen, toivottomuus ja kielteinen minäkuva. Toinen vaihe on tietoisuus, jossa toivo ja tervehtyvä minäkuva nostavat profilliaan. Kolmas vaihe on valmistautuminen muutokseen uusien elämänarvojen sisäistymisen ja voimavarojen kasvun kautta. Uudelleen rakennuksen vaihe on seuraava, jossa uskallus uusiin askeliin on jo lähellä ja oma polku näyttää suuntaansa. Viides, viimeinen vaihe on kasvun vaihe, mikä mahdollistaa oman itsensä toteuttamisen ja suunnan kohti positiivista uutta. (Nordling 2018.)

Toipumisen prosessi alkaa kyvystä olla yhteydessä muihin. Nykypäivän filosofi, Frank Martela (2017) on kirjoittanut, että elämän merkitys nousee esiin merkityksellisten asioiden tekemisestä itselleen, jotta voi olla merkityksellinen muille. Vertaistuki tai läheisten tuki voivat vahvistaa ajatusta kuulumisesta joukkoon ja olla osallisena yhteiskunnassa. Toivo luo uskoa ja halua toipumiseen sekä myönteistä ajattelua ja onnistumisen halua. Minäkuvan muutos uudistaa näkemystä itsestämme ja tavoitteena on irrottautua leimaavuuden ajatuksista. Merkityksellisyys ja sosiaaliset roolit nousevat esiin ajatuksesta arjen muutoksessa kohti uusia tavoitteita, kuten vaikka opiskelua. Vastuunottaminen omasta elämästään ja tunteesta sen hallitsemiseen on voimaannuttava ja osallistava kokemus. (Leamy ym. 2011, 448.)

Nordling (2018) muistuttaa, että toipuminen on matka, ei päämäärä. Se alkaa minuuden tunteen takaisin saamisesta läheisten tukiessa uutta valittua polkua ja jatkuu kohti merkityksellistä ja hyvää elämää. Toipuminen voi edetä epälineaarisesti, aivan kuten elämäkin. Viitekehyksen taustalla on vertaisuus, asiakkaan itsemääräämisoikeus, tasa-arvoinen asiakassuhde ja voimavarakeskeisyys. Tavoitteena on merkityksellisen elämän rakentaminen huolimatta siitä, että onko arjessa työ- tai toimintakyvyn haasteita.

4 Sosiaalisen kuntoutuksen, toimijuuden ja toipumisorientaation suhde

4.1 Toimijuuden näkökulma kuntoutuksen tutkimuksessa

Sosiaalityötä ja toipumisorientaatiota yhdistää ihmisarvokäsitys yksilön ominaisuuksista tai toimintakyvystä huolimatta. Molempien arvoihin kuuluu kuulluksi tuleminen omana itsenään sekä mahdollisuus edistää omaa tilannettaan arjessa. Toipumisorientaation arvopohja jakaa sosiaalialan toimintamalleja eri työmenetelmien osalta ja erityisesti sosiaalinen tuki ja vertaistuki ovat keskeistä toipumisorientaation edistämisessä ja toteutuksessa. (Nordling & Rissanen 2020, 32.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen nykyinen tutkimuspäällikkö Peppi Saikku ja Helsingin yliopiston lehtori Riitta-Liisa Kokko ovat tutkineet Paltamon täystyöllisyyskokeilussa 2011–2012 ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöjä toimijuuden tukemisessa (Saikku & Kokko 2012). Tutkimuksessa työstetty Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeilussa -tieteellinen artikkeli on osa Peppi Saikun väitöskirjaa Helsingin yliopistolle. Tutkimuksessa kuntoutuksen tehtäväksi nähdään ihmisen toimijuuden ja toimintamahdollisuuksien tukeminen toimintavalmiuksien teorian viitekehyksessä. Tutkimuksessa toimijuutta analysoidaan Jyrkämän toimijuuden ulottuvuuksien avulla, (taulukko 1). Tutkimuksen tulosten mukaan Paltamon täystyöllisyyskokeilun Työvoimatalon käytännöissä voidaan yhdistää ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä toimijuuden tukemisessa painottuen sosiaaliseen vahvistamiseen. (Saikku & Kokko 2012.)

Osata Tiedot, taidot
Kyetä Fyysinen, psyykinen, ”Ruumiillinen toimintakyky”
Haluta Motivaatio, tavoitteellisuus
Täytyä Pakot, rajoitteet
Voida Mahdollisuudet, vaihtoehdot

Taulukko 1. Toimijuuden ulottuvuudet (Jyrkämä 2013, 423)

Toimijuuden ja toimintakyvyn ulottuvuuksia on tutkittu useissa tutkimuksissa. Tähän opinnäytetyöhön on käytetty Jyrkämän viitekehystä todentamaan sosiaalisen kuntoutuksen ja toipumisorientaation yhteyttä toimijuuden kuvantajana, sillä Jyrkämän (2013, 423) mukaan teoria soveltuu mm. yksilöiden toimijuuden kuvaamiseen.

Jyrkämä (2013, 422) kirjoittaa toimintakyvyn ja toimijuuden eroista toteamalla, että on merkityksellisempää mihin toimintakykyä voi käyttää kuin mitä se mittaroinnein ilmaisee. Sosiaalisen kuntoutuksen ja toipumisorientaation näkökulmista keskeisimpiä ovat arjen tilanteet ja toiminnan mahdollisuudet, kuin se, mitä toimintakyky lääketieteen termein kertoo. Hän myös korostaa, että toimintakyky on osa toimijuutta, ne eivät ole sama asia. Toimijuuden ulottuvuuksien viitekehys pitää sisällään myös tuntemisen ulottuvuuden, mutta se on rajattu opinnäytetyöstä pois, kuten se on rajattu ulos myös Saikun ja Kokon (2012) tutkimustaulukosta.

4.2 Yhteiset nimittäjät

Opinnäytetyössä sosiaalisen kuntoutuksen yhteisinä nimittäjinä suhteessa toipumisorientaatioon toimii toimijuuden viisi ulottuvuutta: osata, kyetä, haluta, täytyä ja voida (taulukko 2) (Jyrkämä 2013). Muoto on sama, jota Saikku ja Kokko (2012) käyttivät tutkiessaan toimijuuden ulottuvuuksia ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käytännöissä.

Sosiaalinen kuntoutus	Toimijuuden ulottuvuus	Toipumisorientaatio
Sosiaalinen vahvistuminen	VOIDA	Kumppanuus - C onnectedness
Osallistumishalu, tulevaisuuteen suuntautuminen	HALUTA	Toivo - H ope
Työttömän, syrjäytyneen, kuntoutujan roolista irrottautuminen	TÄYTYÄ	Minäkuva - I dentify
Elämänhallinta, arkielämän taidot	OSATA	Merkityksellisyys - M eaning and Purpose
Toimintakyky	KYETÄ	Voimaantuminen - E mpowerment

Taulukko 2. Sosiaalisen kuntoutuksen, toimijuuden ja toipumisorientaation suhde (Saikku & Kokko 2012; Jyrkämä 2013; Leamy ym. 2011; Nordling 2018; mukailtu Kotka 2023)

Sosiaalinen vahvistuminen luo pohjan osallisuuteen ja mahdollistaa yhteyden ja kumppanuuden elementit sosiaalisessa kuntoutuksessa (Saikku & Kokko 2012) ja toipumisorientaatioissa (Nordling 2018). Osallistumishalu ja tulevaisuuteen suuntautuminen sosiaalisessa kuntoutuksessa (Saikku & Kokko 2012) korreloivat toivon, uskon muutokseen ja toipumisen elementtejä toipumisorientaatioissa (Raivio & Raivio 2020, 30) eli toimijuuden näkökulmasta haluna tehdä asiat toisin (Jyrkämä 2013). Työttömän tai syrjäytyneen roolista irrottautuminen on keskeistä sosiaalisen kuntoutuksen muutospolussa (Saikku & Kokko 2012), joka esiintyy toipumisorientaatioissa minäkuvan uudelleen muokkaamisena ja stigman voittamisena (Nordling 2018), jotka toimijuuden täytymisen kautta on päihitettävä kyetäkseen muuttamaan (Jyrkämä 2013). Sosiaalisessa kuntoutuksessa elämän hallinta ja arjen sujuminen luovat osaamisen toimijuuden välityksellä onnistumisen iloa (Saikku & Kokko 2012), jotka näkyvät toipumisorientaation tavoitteena luoda merkityksellisyyttä ja syvyyttä elämän tarkoitukseen (Raivio & Raivio 2020, 31). Sosiaalisen kuntoutuksen toimintakyky (Saikku & Kokko 2012) nousee esille toipumisorientaatioissa voimaantumisen ja osallisuuden kykyjen kautta (Nordling 2018).

Toipumisorientaatioissa, kuten sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuu elämän merkityksellisyys, sosiaalisten tekijöiden tärkeys ja itselle ensiarvoisen elämän eläminen. Kuntoutuminen edistää yksilön toimijuutta ja siten tukee hänen toimintamahdollisuuksiaan arjen ja elämän hallintahaasteista huolimatta (Saikku & Kokko 2012). Sosiaalinen vahvistuminen, minäkuvan ymmärtäminen, toivo ja usko tulevaan, sekä työ- ja toimintakyvyn edistäminen luovat pohjan paremman elämän tavoitteluun. (Nordling ym. 2015, 133–134; Juvonen-Posti ym. 2022, 170–172.) Toipumisorientaation ja sosiaalisen kuntoutuksen taustalla on käsitys asiakkaasta oman elämänsä aktiivisena toimijana, joka itse määrittelee oman tahtonsa ja hyvinvointinsa reunaehdot. Yhteisinä nimittäjinä toimivat voimaantuminen, osallisuus, merkityksellisyyden kokemus, minäkuvan vahvistuminen ja sosiaalinen yhteys muihin toimijuuden viitekehyyksessä (Saikku & Kokko 2012; Nordling 2018), jonka tavoitteena on tukea tietoista ja aktiivista otetta, kannanottoja ja vaikuttamista itseään koskeviin asioihin eli vaikuttaa omaan elämäänsä omilla valinnoillaan ja toiminnallaan (Karhula ym. 2022, 281).

5 Opinnäytetyön toteuttaminen

5.1 Laadullinen tutkimus

Opinnäytetyön aiheen valikoituessa ihmistyöhön ja erityisesti ihmisen sosiaalisen todellisuuden tulkintaan haastatteluaineiston perusteella on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus luonteva valinta (Vilkkä 2021, 17). Opinnäytetyön tutkinnallisena päämääränä on todentaa ihmisen arkea sellaisenaan ja tavoittaa tutkittavien sanoma mahdollisimman aidosti. Vilkan (2015, 120) mukaan laadullisen tutkimuksen tavoitteena ei ole totuuden löytäminen tutkitavasta aineistosta, vaan tavoittaa ihmisen oma kuvaus koetusta todellisuudesta. Laadullisen tutkimuksen tärkein elementti on tutkija itse, joka havainnoi tutkimuksen aihetta ja siihen liittyviä ilmiöitä (Juuti & Puusa 2020, 13). Tutkimusformaattissa on kyse mahdollisuudesta ymmärtää toista. Siitä, miten tutkija ymmärtää haastateltua, toista ihmistä, ja siitä, miten joku toinen ymmärtää tutkijan raportointia aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 76).

Litteroidun anonymisoidun haastatteluaineiston laadullisen analyysin muotona käytetään opinnäytetyössä tieteellisen päättelyn logiikkaa eli teoriaohjaavaa, abduktiivista päättelyä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107). Tämä päättelymuoto osoittautui loogiseksi opinnäytetyön suhteellisen pitkän aikajänteen edetessä tutkimuskysymysten revisioimiseen ja analyysivaiheeseen. Haastatteluaineistoa tutkittaessa ja haettaessa vastauksia opinnäytetyön aihealueeseen hahmottuvat sisällönanalyysissä käytetyt toipumisorientaation tunnetut teemat, minkä lisäksi syntyy havainto kokemuksellisesta asiakasprosessista tai sen näkymättömyydestä. Jälkimmäisestä havainnosta on johdettu toinen tutkimuskysymys, joka syntyy muokattaessa jo syntyneitä luokkia analyysin edetessä. Syntyneen uuden luokan Tuomi & Sarajärvi (2018, 135) määrittelevät luokaksi muut, joka on yksi teoriaohjaavan analyysin päätelyketjun tuotos.

Abduktiossa keskeistä on ajattelu. Teoriaohjaava päättely toteutuu silloin, kun teorianmuodostus mahdollistuu havaintojen tekoon liittyvän johtoajatuksen keinoin. (Grönfors 1982.) Aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta kytkennät siihen ovat havaittavissa ja aineistosta tehdyille löydöksille etsitään tulkintojen tueksi teoriasta selityksiä ja vahvistusta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110.)

5.2 Litteroitu anonymisoitu haastatteluaineisto

Haastatteluaineisto sisältää kahdeksan sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaan litteroituja ja anonymisoituja tietueita. Socca on toteuttanut haastattelut syksyllä 2021 Soccan sosiaalisen kuntoutuksen käytäntötutkimusta varten kolmessa pääkaupunkiseudun kunnassa ja litteroinut aineiston keväällä 2022.

Analyysivaiheen tavoitteena on saada aineistosta tarkasti ruotien irti jotain sellaista, joka ei lue litteroiduissa teksteissä sellaisenaan (Ruusuvuori ym. 2010, 19). Huomioitava kuitenkin on, että litteroitu aineisto ei koskaan vastaa alkuperäistä haastattelutilannetta, tai tallenna verbaalisia tai ei-verbaalisia vivahteita, joita haastateltu luo. Litteraatio on Soccan tutkijan tekemien valintojen ja havaintojen tuote ja sellaisenaan epätäydellinen, kuten kaikki litteroidut aineistot. (Nikander 2010, 432.)

Kokonaisuudessaan opinnäytetyön alkuperäinen anonymisoitu haastatteluaineisto on ollut 8 erillisistä tekstiasiakirjaa, kaikkiaan 334 sivua yksilöhaastatteluista litteroitua asiasisältötekstiä. Pelkistyksen jälkeen aineisto supistui 29 sivuun sopien paremmin ammattikorkeakoulutasoiseen tutkimukseen suhteellisen pienenä aineistona (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98). Litterointi sisältää sekä haastateltavien että haastattelijan puheenvuorot, jotta tutkija voi päätellä onko kysymyksen muotoilu vaikuttanut vastaukseen ja miten haastattelun dynamiikka toimii (Ruusuvuori 2010, 423, 32).

Opinnäytetyössä käytetystä aineistosta ei ole ollut tulkittavissa, missä kunnassa asiakkuus on ollut, eikä käytössä ole ollut yksilöityjä tunnistetietoja haastatelluista. Socca on luovuttanut tutkijalle koosteen asiakkaiden anonymisoiduista taustatiedoista, jotta keskustelu aineiston kanssa olisi syvällisempää ja antaisi tutkijalle mahdollisuuden tulkita aineistoa omilla ehdoillaan (Ruusuvuori ym. 2010, 29).

Haastatteluun rekrytoitujen asiakkaiden asiakkuus on ollut voimassa sosiaalisessa kuntoutuksessa vuosina 2019–2021 ja sosiaalinen kuntoutus on ollut jo pidemmällä tai on jo haastatteluhetkellä päättynyt. Haastateltujen ikähaarukka oli 25–60 vuotta, ja he kaikki asuivat omilla kodeillaan pääkaupunkiseudulla. Usea oli pitkäaikaistyötön, yksi työkyvyttömyyseläkkeellä ja yksi opiskelija, mukana kaikkiaan on seitsemän naista ja yksi mies. Asiakkuuksien kesto vaihteli 1–10 vuoden välillä. Psykiatrisella poliklinikalla hoidettavia mielenterveyden haasteita oli ollut usealla sekä myös riippuvuusongelmia, yhdellä ei ollut mielenterveyden haasteita.

Anonymisoidun haastatteluaineiston haltuun saamiseksi tutkijalle haettiin sopimusta vastaan HUS:lta ext-käyttäjätunnus ja tietokone, koska aineistoa saa käsitellä ainoastaan HUS:n tietoturvalisessä ympäristössä, eikä sitä ole saanut luovuttaa järjestelmän ulkopuolelle mahdollisen pseudonymisoidun tiedon vuoksi. Tutkijalle määriteltiin Soccan Sosiaalisen kuntoutuksen mallinnustutkimuksen tietoturvaliselle asemalle oma kansio, jossa aineistoa sai käsitellä.

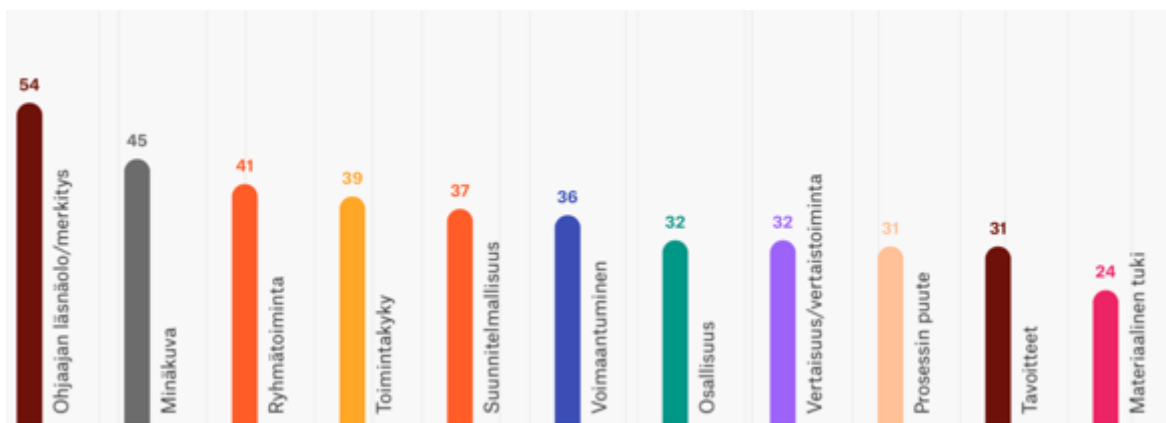
5.3 Aineiston analyysi

Litteroitu anonymisoitu haastatteluaineisto on analysoitu sisällönanalyysillä. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin tavoitteena on löytää aineistosta logiikka tai tyyppikertomus, joka toistaa itseään. Aineistolähtöisyydessä tutkija päättää ennen analyysiä sen, mitä toiminnan logiikkaa hän aineistosta etsii. (Vilkkä 2015, 163). Sisällönanalyysissä on etsitty samanlaisuuksia ja eroavaisuuksia pelkistetyistä ilmauksista ja ryhmitelty ne syntyneisiin luokkiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123).

Tämän opinnäytetyön haastatteluaineiston analyysiä on johdattanut toipumisorientaation viisi prosessia: kumppanuus, toivo, minäkuva, merkityksellisyys ja voimaantuminen (Leamy ym. 2011; Nordling 2018) sekä asiakkaiden kokemuksellinen palveluprosessi. Analyysissä on nostettu esiin näiden teemojen samankaltaista ja osittain poikkeavaa ilmenemistä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden puheesta heidän vastatessaan Soccan sosiaalisen kuntoutuksen käytäntötutkimuksen haastattelukysymyksiin (Tuomi & Sarajärvi, 123).

Litteroitu haastatteluaineisto on pelkistetty eli redusoitu, jonka jälkeen pelkistetty aineisto on viety selainmuotoiseen Atlas.ti-aineistonkäsittelyohjelmaan, jossa se on ryhmitelty eli klusteroitu ja lopuksi käsitteellistetty eli abstrahoitu. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–127). Haastatteluaineisto on teemoitettu kuuteen luokkaan; toipumisorientaation viidestä prosessista johdetut luokat ja asiakkaiden kokemuksellisesta palveluprosessista syntynyt luokka. Koodaus pohjautuu aineistosta esiinnousseisiin aihesanoihin, koodeihin, joita syntyi kaikkiaan 73 kappaletta. Koodattuja tietueita eli lauseita on kaikkiaan 445 kappaletta. Aineistosta koodatut tietueet ovat ensin luokiteltu alaluokkiin, ja sitten käsitelty ja suodatettu Atlas.ti:n koodimanagerilla teemoittelun mukaiseen kuuteen yläluokkaan, teemaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105–106).

Aineiston koodaus ja analyysi Atlas.ti-ohjelmassa tehostaa laadullista käsittelyä ja visualisoi analyysin tuloksia. Atlas.ti on omassa kategoriassaan suosituin kvalitatiivisen tutkimuksen sovellus. Opinnäytetyössä käytetty Atlas.ti-webselain on suppeampi kuin tietokoneelle laadattava sovellus, jonka vuoksi mm. sanapilvet, kuvat tai tekstiformaatit ovat rajattuja. (Atlaslasti.com 2023.) Oheisessa kuviossa 4 on esimerkki Atlas.ti:n tuottamasta diagrammista, joka esittää esimerkinomaisesti visuaalisesti tietuiden lukumäärän haastatteluaineistossa.

Kuvio 4. Esimerkki tietueiden osumista haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

6 Tulokset

6.1 Kumppanuus

Kumppanuuden aineistolähtöisiä koodeja ovat ohjaajan merkitys, ryhmätoiminta, osallisuus, vertaisuus, luottamus, läheiset, kannustaminen, vuorovaikutus, syrjäytyminen, perhe ja yksinäisyys.

Yhteys ja kumppanuus omaan sosiaaliohjaajaan ja sosiaalityöntekijään sosiaalisen kuntoutuksen toteutuksessa on ensiarvoista. Ohjaaja tuo turvaa ja auttaa jaksamaan sekä motivoi muutokseen että antaa inspiraatiota. Haastatellut toteavat, että henkilökemia on tärkeää. Jopa niin, että jos kyseistä työntekijää ei ole, niin asiakas ei haluaisi jatkaa sosiaalisessa kuntoutuksessa. Ohjaajan hyväksyntä on haastatelluille tärkeää, kuten myös se, että ohjaaja kuuntelee, on läsnä ja on asiakkaan puolella. Jossain tapauksessa ohjaajaa verrataan ystävään, mutta ymmärretään kuitenkin asiakassuhteen konteksti. Yksi haastatelluista toteaa, että ohjaaja tukee ja auttaa häntä ratkaisemaan elämänsä. Kaikkiaan työntekijän lempeä ote on tärkein silloin, kun asiakas itse kokee toivottomuutta.

Sosiaalinen vahvistuminen ja kumppanuus korostuvat ryhmätoiminnoissa, joissa tutustuminen toisiin on mielekästä ja ryhmässä toimiminen on mukavaa. Ryhmätoiminnasta on mainittu innostavuus, koska saa tehdä itselle kiinnostavia asioita, kuten käydä teatterissa, kokeilla, tanssia ja ihan vaan jutella. Ryhmän tullessa tutuksi on helpompaa uskaltaa puhua vaikeistakin asioista ja olla läsnä muiden kanssa. Ryhmätoiminta todetaan mielekkääksi ja kannustavaksi seitsemässä kahdeksasta haastattelussa, koska se luo uusia ystävyssuhteita ja tuo uutta tekemistä arkeen.

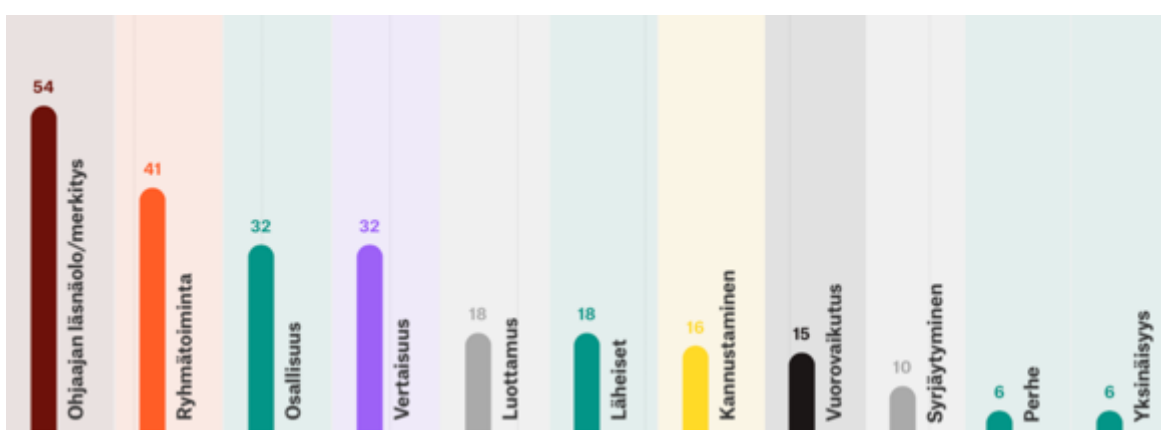
Haastatellut kertovat, että vertaisryhmissä parasta on havaita, ettei ole yksin ongelmien kanssa, vaan muutkin kipuilevat ja muillakin on haastavaa. Vertaistukiryhmä kannattelee arkea ja luo yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä tuo uusia ajatuksia ja taitoja. Vertaisuus ja ryhmätoiminta kulkevat aineistossa rinnakkain siten, että ryhmätoiminnasta hyöttyy, kun saa tavata vertaisiaan.

Osallisuuden merkitys arkeen korostuu puheenvuoroissa uskalluksesta lähteä mukaan ja olla vuorovaikutuksessa toisiin. Vuorovaikutus muihin, ryhmäytyminen ja kotona jumiutumisen irtautuminen luovat yhteenkuuluvuuden tunnetta muihin sekä muodostavat turvaverkon, johon on helppo tukeutua. Yhteenkuuluvuus synnyttää luottamusta niin ryhmään kuin ohjaajaan, jotka ymmärtävät haastateltua syvällisemmin ja myötäelävät vahvemmin osallisina toistensa elämiin.

Läheisten ja perheen tukea kaipaa moni, mutta osa sulkee heidät tarkoituksella palvelun ulkopuolelle eri syistä; osalla läheisiä ei ole tai sitten halutaan pitää kuntoutus omana asiana. Ei myöskään tiedetä läheisten ja perheen mahdollisuudesta osallistaa heitä sosiaalisen kuntoutuksen palveluun yhdessä asiakassuhteessa olevan asiakkaan kanssa. Eräässä kommentissa todetaan, että läheisten osallistumisesta sosiaaliseen kuntoutukseen olisi hyötyä, koska silloin läheisten ymmärrys palvelusta lisääntyisi eikä ajatuksena olisi sosiaalitoimen materiaalista tukea tuottava palvelu. Vastaava ajatus on, että läheisille olisi hyvä kertoa masennuksen vaikutuksesta käytökseen ja toimintakykyyn, ettei heillä olisi käsitystä haastattelusta saamattomana.

Luottamuksen todetaan samanmielisesti olevan tärkeää niin ohjaajaan kuin muihin ryhmäläisiin. Kun ohjaajan ja ryhmän kanssa muodostuu luottamuksellinen suhde, niin yhteiset tekemiset ja keskustelut ovat vapautuneempia. Kohtaaminen silmiin katsomalla ja läsnäolo synnyttävät hyväksyntää niin asiakassuhteessa kuin vertaisina. Muiden kannustus ja vuorovaikutus näkyy positiivisena kokemuksena ja rohkaisee uuteen. Haastatellut mainitsevat erityisesti ohjaajan tuen ja kannustamisen innostavana ja jatkopolkuja kartoittavana. Eräs toteaa vuorovaikutuksen olevan tärkeää, sillä asioiden piilottelu syö sisältä.

Syrjäytyminen ja yksinäisyys ovat haastatelluille tuttuja. Työstä pois jäämisen myötä ystävät ja arjen rutiinit ovat jääneet. Sosiaalinen eristäytyneisyys ja syrjäytymisen pelko johtaa osalla masennukseen, mutta myös todetaan, että ryhmätoiminta on tärkeää, ettei täysin erakoidu. Yhteenkuuluvuuden tunne nousee esille puhuttaessa ryhmätoiminnasta. Koronajan haasteina oli kasvokkain tapaamisen kaipaus, jotta yhteenkuuluvuuden tunne olisi syntynyt.

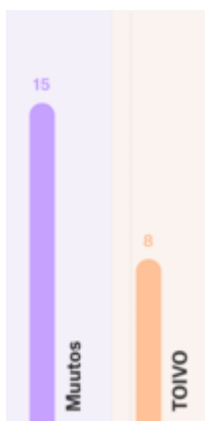
Kuvio 5. Kumppanuus-teeman ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

6.2 Toivo

Toivon aineistolähtöisiä koodeja ovat toivo ja muutos.

Toivo konkretisoituu paluuna työelämään, arkeen ja kiinnostavaan tekemiseen, jotta mieli pysyy virkeänä. Haastatteluista kuuluu ääni menetetyistä toivosta, joka on suljettu itseltä tai jonka jumiutumisen kotiin on syönyt. Aineistossa sosiaalista kuntoutusta kuvataan kahvana, johon voi tarttua, ettei elämä vie mukanaan.

Ajatus muutoksesta luo toivoa haastateltujen puheessa; turvallinen hetki auttaa jaksamaan, antaa inspiraatiota ja motivoi muutokseen. Haastateltu toteaa, ettei uskonut koetun muutoksen olevan itselleen mahdollinen. Ohjaaja oli todennut hänelle, että kun astut ovelle, niin on kuin aurinko olisi noussut.

Kuvio 6. Toivo-teeman ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

6.3 Minäkuva

Minäkuvan aineistolähtöisiä koodeja ovat minäkuva, vertaisuus, luottamus, läheiset, vuorovaikutus, asiakassuhteen vuorovaikutus, kannustaminen, yhteenkuuluvuus, perhe, häpeä ja itseluottamus.

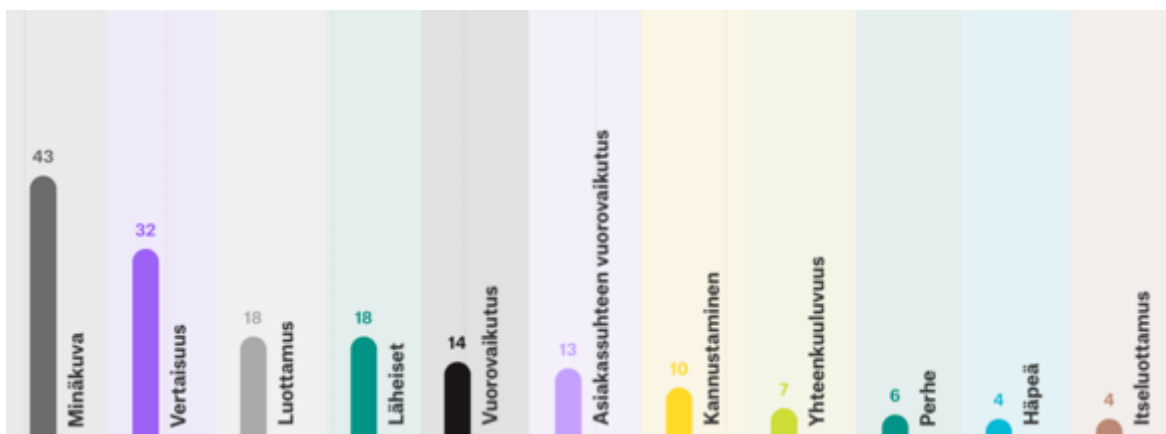
Minäkuvan uudelleen rakentuminen ja eheytyminen vaikuttaa kirkastuneen palvelun aikana. Asiakkaan toteamus olleensa kykenemätön ennen sosiaalista kuntoutusta mihinkään, kertoo sosiaalisessa kuntoutuksessa tapahtuneesta positiivisesta muutoksesta minäkuvassa. Pärjääminen hetkittäisistä taantumisista huolimatta on helpompaa ja haastatellut pystyvät ja ovat kykeneviä muuttumaan minäkuvan vahvistuessa. Haastatellut ovat huomioineet itsessään tapahtuneita muutoksia ja toteavat, että minäkuvan vahvistuminen toteutuu arjessa pärjäämisellä omillaan ja huolehtimalla itsestään. Eräs kertoo suurimman muutoksen tapahtuneen hänessä itsessään ja omassa asenteessaan. Sosiaalisen kuntoutuksen tuki ja kannustus edistävät kohtaamaan omia epä mukavuusalueita. Ne kohtaamalla

haastateltu on huomannut selvinneensä tilanteesta ja olevansa kykenevä toiminaan, sekä hän on huomannut, että hänestä on johonkin.

Vertaisuus toimii kannustavana voimavarana ja ymmärryksenä siitä, ettei ole yksin murheinen. Luottamus ohjaajiin ja toisiin kuntoutujiin vahvistaa minäkuvaa, silloin kun kohtaaminen tapahtui silmiin katsomalla ja läsnäololla. Läheiset ja perhe ovat tärkeä arjen tuki, mikä vaikuttaa hyvinvointiin. Eräs kertoo, että ohjaaja tukee koko perhettä, koska perheen hyvinvointi vaikuttaa hänenkin elämäänsä. Vuorovaikutus muiden kanssa luo ymmärrystä kuulumisesta joukkoon.

Asiakassuhteen vuorovaikutus on merkityksellistä minäkuvan muovaantumiselle silloin, kun ohjaaja kohtaa haastatellun ihmisenä tasa-arvoisesti ja ottaa hänet huomioon kokonaisuutena. Asiakas mainitsee kannustamisen ja kehua tuottaneen hyvää mieltä. Yhteenkuuluvuuden tunne on voimakasta ja merkityksellistä silloin, kun ryhmän jäsenet hyväksyvät toinen toisensa sellaisina kuin ovat.

Häpeä liittyy sosiaalitoimen ja Kelan asiakkuuteen, siten ettei niistä haluta kertoa. Sosiaalinen kuntoutus vaikuttaa luovan itseluottamusta. Yksi haastatelluista toteaa kasvaneensa ja eläneensä muiden varjossa, jolloin muiden tarpeet ovat menneet omien edelle, toinen taas kertoo, ettei ennen sosiaalista kuntoutusta kokenut olevansa kykenevä mihinkään.

Kuvio 7. Minäkuva-teeman ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

6.4 Merkityksellisyys

Merkityksellisyys-teeman aineistolähtöisiä koodeja ovat ryhmätoiminta, toimintakyky, osallisuus, vertaisuus, minäkuva, muutos, kuntoutuminen, arki, ohjaajan läsnäolo ja henkinen kasvu

Ryhmätoiminta tuo arkeen aktiivisuutta ja poistaa yksinäisyyden tunnetta sekä ryhmässä saa tavata vertaisiaan ja siellä kykenee luomaan uusia verkostoja. Erityisesti luovan

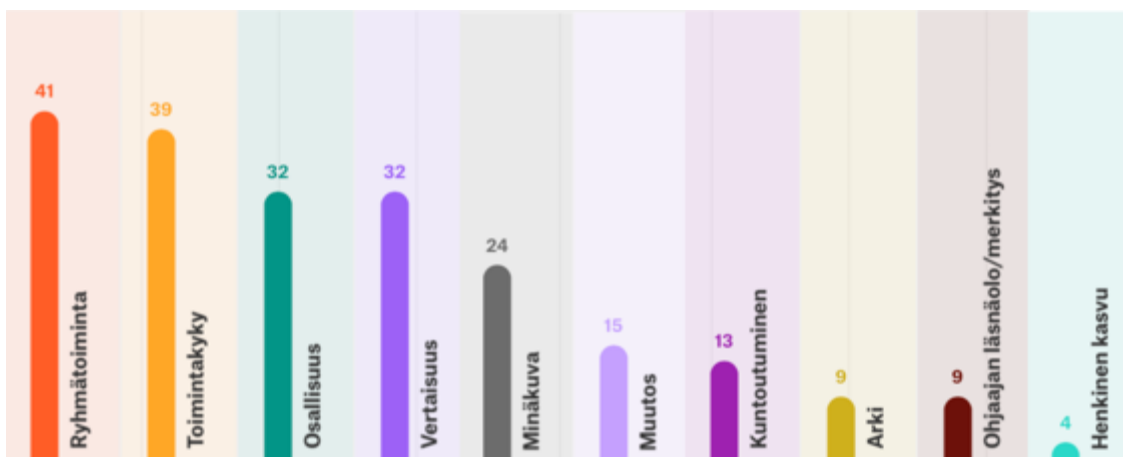
toiminnan ryhmät mainitaan erikseen, koska siellä tekemisen oheen on liittynyt henkisyttä, oman polun pohdintaa. Ryhmätoiminta nähdään tärkeänä estämään erakoitumista. Vertaisuuden kokemus ryhmissä, joissa pääsee jakamaan muiden kanssa kokemuksia ja saa ymmärrystä muiden haasteista toistuu usein. Eräs haastatelluista muistelee sosiaalisen kuntoutuksen alkua, jolloin hän osallistui kokkausryhmään. Aluksi häntä pelotti koko osallistuminen, mutta rohkeni mennä mukaan ja ensimmäisen päivän päätteeksi he söivät kaikki yhdessä haastatellun tekemään lohikeittoa.

Toimintakyvyn haasteet ja niiden vaikutus hyvinvointiin korostuvat sosiaalisen kuntoutuksen alkuvaiheessa. On vaikeaa itse lähteä purkamaan omia ongelmiaan, laittamaan asioita tärkeysjärjestykseen ja ulospääsy tilanteista voi tuntua mahdottomalta. Itsestä huolehtiminen on jäänyt ja kyky lähteä kotoa on supistanut arkea. Mielenterveyden haasteet rasittavat monen hyvinvointia, ja ymmärrys sen kokonaisvaltaisuudesta luo epätoivoa

Sosiaalisen kuntoutuksen myötä innostus osallistua myös muihin tapahtumiin kasvaa tai kuntoutumisen edetessä tärkeitä asioita tulee hoidettua, ja siten stressi vähenee. Kokemus oman hyvinvoinnin edistymisestä nousee esiin eri puheenvuoroissa. Henkilöt kertovat saaneensa elämänsä takaisin raiteilleen, olevansa jaloillaan tai kiinnostuneensa taas elämästä.

Osallisuus herättää elämään ja tuo merkitystä arkeen. Vertaistuki nähdään isona osana kuntoutusta, joka kannattelee arjessa. Vertaisina halutaan auttaa muita ja osallistua hyvinvoinnin luomiseen myös muille. Minäkuvapuheessa tulee esille oma pystyvyys ja kyky nähdä elämä toisin. Sosiaalisen kuntoutuksen alkukartoitus on tuonut esille haastatellun muutostarpeet ja pohdinnan onnistumisen mahdollisuudesta muutoksessa.

Arjen kävelylenkit ohjaajan kanssa ja niissä käydyt henkevät keskustelut ovat tärkeitä. Uuden arjen opettelu ja ohjaajatapaamiset antavat sisältöä elämään, kun vanhat ystävät ja arjen rutiinit ovat jääneet. Haastateltu kertoo, että turvallinen hetki ohjaajan kanssa auttaa jaksamaan, antaa inspiraatiota ja motivoi muutokseen. Henkisen kasvun prosessi ja muutos asiakkaalle sosiaalisessa kuntoutuksessa on merkityksellistä, ja se nousee esille ymmärryksenä oman kasvun tarpeellisuudesta, jotta kykenee puhumaan asioistaan.

Kuvio 8. Merkityksellisyys-teeman ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

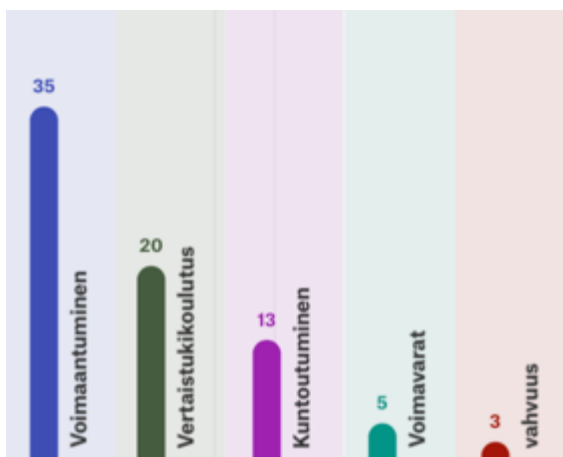
6.5 Voimaantuminen

Voimaantuminen-teeman aineistolähtöisiä koodeja ovat voimaantuminen, vertaistukikoulutus, kuntoutuminen, voimavarat ja vahvuus.

Sosiaalinen kuntoutus on herättänyt elämään ja luonut oikeuden uudelleen määritellä itsensä. Haastatellut toteavat elämän helpottuneen, kun tietää miten toimia ja osaa puhua ja kertoa itse asioistaan. Arkea kuvataan mahtavaksi, kun on tekemistä. Oman polun löytäminen ja elämän asettuminen raiteilleen kuuluu haastateltujen puheesta, kuten myös itsetuntemuksen rakentuminen sosiaalisen kuntoutuksen tuella, rohkeus hakea omaa paikkaa elämässään, henkinen kasvu ja herääminen elämään.

Haastatelluista puolet on käynyt vertaistukikoulutuksen, joka on kohottanut itsetuntoa, opettanut esiintymään, tukemaan oppimisessa ja tuottanut kattavan tietopaketin palvelujärjestelmästä. Vertaistukikoulutus on ollut jatkuvaa ja suunniteltua sekä vahvistanut kumppanuutta ja yhteyttä muihin. Koulutuksen myötä oma kuntoutuminen alkaa edistyä ja toisten auttaminen on tullut tärkeäksi.

Eräs haastateltu kuvaa saaneensa siivet alleen. Vertaistuki on iso osa kuntoutumista, joka luo ymmärrystä ja uskoa omaan kykyihinkin. Voimavaraistuminen ja vahvuuksien huomaaminen näkyy kykyinä toimia eri ympäristöissä, uskallusta tuoda omat ajatukset esille, kertoa omista vahvuuksistaan ja kyvystään auttaa muita.

Kuvio 9. Voimaantumisen-teeman ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

6.6 Kokemuksellinen palveluprosessi

Kokemuksellinen palveluprosessi -teeman aineistolähtöisiä koodeja ovat suunnitelmallisuus, tavoitteet, kokemuksellinen palveluprosessi, aika ja palvelujärjestelmä.

Erään haastatellun kanssa sovitaan heti palvelun alussa yhteinen tapaamisaikataulu, jossa tapaamisen ovat kahden viikon välein yhteensä 20 tapaamista. Hän kertoo alusta asti tienneen, ettei häntä jätetä yksin, vaikka tapaamiset päättyvät. Useat kertovat, että ajankäytön suunnittelemattomuus on raskasta tai, että he eivät tiedä heillä olevan sosiaalisen kuntoutuksen suunnitelmaa. Heidän mukaansa heti alusta asti olisi pitänyt olla selvillä kauanko sosiaalinen kuntoutus jatkuu.

Osalla haastatelluista alkukartoituksen pohjalta on hahmoteltu ja asetettu tavoitteet. Haastateltu toteaa sen olleen hyvä, koska se nostaa esille asioita, joihin pitää keskittyä ja korostaa muutostarpeita. Osalle sosiaalisen kuntoutuksen palvelu on kuvattu selkeästi ja haastateltu on päässyt itse osallistumaan oman palvelunsa suunnitteluun. Toinen kertoo, ettei palvelulla vaikuttanut olleen raameja lainkaan. Hän vertaa sosiaalisen kuntoutuksen kestoa terapiaan, joita on käynyt useita, ja huomauttaa, että kaikissa terapioissa on ollut selkeä alku ja loppu, eikä ole koskaan tullut ajatelleeksi kesken palvelun, että nyt se loppuu. Sosiaalisen kuntoutuksen päättyminen voisi olla positiivinen kokemus, jos se sisältäisi matalan laskun kohti lopetusta, jolloin sopeutuminen irtaantumiseen olisi mahdollista, kertoo yksi haastatelluista.

Eräs kuvaa kokemusta kuin löysässä hirressä roikkumisena, koska ei tiedä milloin sosiaalinen kuntoutus päättyy. Sosiaalinen kuntoutus on kestänyt haastatelluilla 1–10 vuotta, joista pisimpään kestänyt asiakassuhde on lopetettu haastatellun mukaan yhdellä

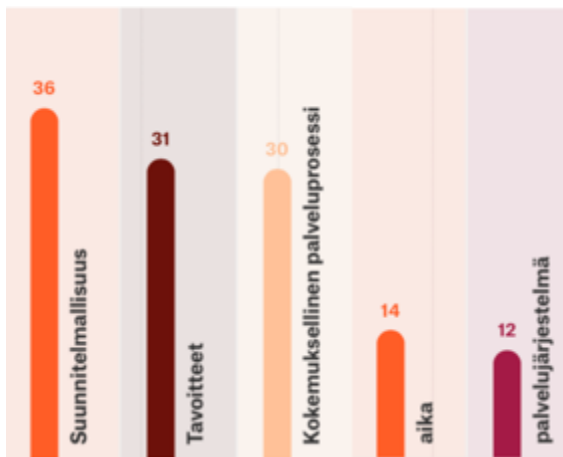
puhelinsoitolla. Kymmenen vuotta palvelussa ollut toteaa, että koska hänellä on ollut sosiaalista kuntoutusta niin pitkän ajan, niin muut palvelut ovat jääneet saamatta.

Kokemuksellinen palveluprosessi tulee esille asiakkaan pohtiessa sosiaalisen kuntoutuksen jo aloitettuaan, että millaiseen palveluun on tullut, millaista se on tai minkälaisia mahdollisuuksia palvelu tuo mukanaan. Usea haastateltu on miettinyt samaa; ettei tiennyt mitään sosiaalisesta kuntoutuksesta sitä aloittaessaan. Moni haastateltu ei tiedä mitä sosiaalinen kuntoutus käsitteenä tarkoittaa tai miten sosiaalisen kuntoutuksen prosessi etenee.

Yhdelle on luvattu sosiaalista kuntoutusta 2–3 kk pätkissä, joskus jopa vain 4 viikon jaksolle. Yksi kuvaa jääneensä jumiin sosiaaliseen kuntoutukseen ja toinen kertoo sanoneensa viimeiset viisi vuotta, ettei palvelu voi jatkua näin. Vastaavasti yhden haastatellun sosiaalista kuntoutusta on sovittu yhteisesti jatkettavaksi puoli vuotta pidempään, koska hänellä on ollut hankala elämänvaihe.

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelupaletti jää osalta piiloon, mutta osalle se on avannut moniammatillisen avun, kuten Kelan, työvoimatoimiston ja terveyskeskuksen etuudet, tuet ja palvelut. Kaikki eivät ymmärrä mitä sosiaalisen kuntoutuksen palvelukäsitteellä tarkoitetaan ja mitkä ovat palvelun tavoitteet. Osalle on selkeää, että on parempi kuntouttaa, kuin antaa rahaa.

Seitsemällä haastatellulla sosiaalinen kuntoutus toteutuu yksilö- ja ryhmätapaamisina, kun taas yhdelle se tuo tukihenkilöpalvelun arkeen. Tukihenkilöt ovat vaihtuneet, mutta palvelua on jatkettu kaikkiaan 10 vuoden ajan. Haastateltu kertoo osallistuneensa työntekijän lapsen kouluun saattamiseen ja kokee yksityisyytensä ja itsemääräämisoikeutensa rajallisiksi silloin, kun tukihenkilö seuraa häntä esimerkiksi lääkärin tapaamisiin. Asiakas, jonka palveluprosessi on alusta alkaen suunnitelmallisesti toteutettu, kertoo omalla kohdallaan sosiaalisen kuntoutuksen onnistuneen. Hän on saavuttanut tavoitteensa, löytänyt mielenrauhan ja saanut sosiaalisessa kuntoutuksessa turvallisen työntekijän kanssa pohtia omia tarpeitaan ja hyvinvointiaan. Hän on palvelusta kiitollinen.

Kuvio 10. Kokemuksellisen palveluprosessin ilmeneminen haastatteluaineistossa (Atlas.ti, Kotka 2023)

7 Yhteenveto

7.1 Johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä sosiaalialan ammattilaisten ja päättäjien tietoutta toipumisorientaatiosta sosiaalisessa kuntoutuksessa ja tuoda se näkyväksi tutkittavan haastatteluaineiston välityksellä. Tarkoituksena on selvittää toipumisorientaation soveltuvuutta sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmäksi sosiaalialan ammattilaisille ja tuottaa syventävää tietoa Soccan käytäntömallinnuksen kehittämistehtäviin. Tutkimus toteutetaan Soccan käytäntömallinnukseen kerätyn anonymisoidun haastatteluaineiston analyysinä.

Tutkimuksessa on havaittu, että sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden puheissa ilmenee toipumisorientaation henkilökohtaisen prosessin mukaisesti näkökulmia kumppanuudesta ja yhteydestä, toivosta, minäkuvasta, merkityksellisyydestä ja voimaantumisesta toimijuuden ja toimintakyvyn edetessä sekä kokemus palveluprosessin sujuvuudesta tai sujumattomuudesta. Alla on esitelty tutkimuksen tärkeimmät johtopäätökset.

Toipumisorientaation viisi elementtiä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden kokemuksissa

Toipumisorientaation juuret ovat Suomessa vahvasti mielenterveys ja päihdetyössä (Nordling, Järvinen & Lähteenlahti 2015, 133). Tutkimuksen kuudella asiakkaalla kahdeksasta on taustatietojen mukaan mielenterveyden haasteita tai vakavampia psykiatrisia hoitojaksoja menneisyydessä. Tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että psyykkiset haasteet rasittivat monen hyvinvointia ja ymmärrys niiden kokonaisvaltaisuudesta loi epätoivoa. On kuitenkin huomioitava, että nämä asiakkaat ovat sosiaalihuollon palvelussa, eivät mielenterveyspalveluissa.

Kumppanuus ja yhteys muihin on toipumisen prosessin ensimmäinen vaihe (Leamy ym. 2011, Nordling 2018). Toipumisen edellytys on osallisuuden kokemus, jota vahvistaa ihmissuhteet ja ympärillä oleva yhteisö ja yhteiskunta (Raivio & Raivio 2020). Kumppanuuden vahvin ja ensimmäinen taho tulosten mukaan on läheinen sosiaaliohjaaja tai sosiaalityöntekijä, jonka kanssa suhde kuntoutuksessa rakentuu usealla hyvin merkitykselliseksi ihmissuhteeksi palvelun alusta alkaen. Koettu sosiaaliohjaajien toiminta pääkaupunkiseudun sosiaalisessa kuntoutuksessa on vaihtelevaa ja työmenetelmät ovat työntekijään sidottuja, joten yleistäen ei voida todeta kumppanuuden ja yhteyden syntyvän asiakassuhteissa geneerisesti. Ryhmätoiminta ja siinä kehittynyt vertaisuus tuo monen arkeen mielekäästä tekemistä, uusia ystäviä ja osallisuuden kokemusta, silloin kun ryhmäytymisen tunne on merkityksellistä kaikille osapuolille. Syrjäytyminen sekä yksinäisyys vähenevät, kun

yhteenkuuluvuus omaan ryhmään ja vertaisiin kasvaa toimijuuden ja toimintakyvyn edessä (Jyrkämä 2013) ja sosiaalinen vahvistuminen etenee (Saikku & Kokko 2012).

Puhe toivosta loistaa tuloksissa poissaolollaan. Toivo on toipumisorientaation toinen prosessivaihe (Leamy ym. 2011; Nordling 2018) ja sosiaalisen kuntouksen teoriapohjassa näkemys positiivisemmasta tulevaisuudesta (Saikku & Kokko 2012). Toivon rippeet kohdistuvat paluuna työelämään ja kiinnostavaan arjen tekemiseen, mutta moni on kieltänyt toivon itseltään. Pohdittavissa on, johtuuko tämä pitkäaikaistyöttömyyden ikeestä vai mielenterveyden ongelmien synkentämisestä näköalattomuudesta. Toipumisen tärkein edellytys on ymmärrys toivosta, sillä se luo uskoa paremmasta ja tuo tavoitteet lähemmäksi (Raivio & Raivio 2020), kun sosiaalisessa kuntoutuksessa osallistumisen halun vahvistaminen, toivo paremmasta tulevaisuudesta luo samat lähtökohdat mielekkäisiin muutostavoitteisiin (Saikku & Kokko 2012).

Kolmas vaihe toipumisen polulla avautuu minäkuvan vahvistumisen välityksellä (Leamy ym. 2011; Nordling 2018) ja ymmärryksellä, että on irrottauduttava vanhoista rooleista ja leimaavuuden ajatuksista (Saikku & Kokko 2012) edetäkseen kuntoutumisessa. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta on tärkeää selkeyttää minäkuvan merkitys ja eheytyksen tarve palvelun aikana. Aiempi kykenemättömyys ja pärjäämisen dilemma vaikuttavat muuntuvan palvelun aikana kohti vahvistumista arjen askareiden hoidossa tai itsestä huolehtimisella. Omien asenteiden muutos ja uskallus epämurkavuuksialueille johtaa aktiivisempaan arkeen, osallisuuteen ja toimijuuteen.

Työntekijöiden hyväksyntä ja kohtaaminen asiakaslähtöisesti vahvistavat luottamusta ja minäkuvaa, kuten myös perheen ja läheisten tuki. On kyse sitten työntekijästä tai vertaisesta, niin tärkeää minäkuvan vahvistumiselle on tasa-arvoinen kohtaaminen ja asiakkaan huomiointi kokonaisuutena. Stigma tai häpeä nujertavat yksilöä, joten ne päihittämällä sekä omia vahvuuksia ja heikkouksia hahmottamalla pääsee voimaantumisen muotoutumaan aidosti (Korkeila 2017). Tuloksissa häpeäpuhe liittyy sosiaalitoimen tai Kelan asiakkuuteen, joita on peitelty jopa lähimmiltä. Toimijuuden ulottuvuuden täytyä-aspektista (Jyrkämä 2013) merkityksellistä sosiaalisessa kuntoutuksessa on irrottautuminen syrjäytyneen tai kuntoutujan minäkuvasta ja roolista kyetäkseen uudistumaan ja kuntoutumaan (Saikku & Kokko 2012).

Elämänhallinta ja arjen taidot ovat haasteellisia monille kuntoutuksen alkuvaiheessa, mutta palvelun edetessä innostus osallistua ryhmätoimintaan ja muihin sosiaalisiin tapahtumiin kasvaa ja arjen toimijuus aktivoituu ilman aiemmin koettua stressiä. Luovan toiminnan ryhmät korostuvat minäkuvan prosessoinnissa, koska niissä tekemisen ohien liittyy oman henkisen kasvun tietoista pohdintaa ja oman polun tarkastelua kohti muutosta. Kokemus oman

hyvinvoinnin edistymisestä ja ajatus mahdollisuudesta päästä takaisin jaloilleen näkyy tuloksissa. Leamyn ym. (2011) mukaan merkityksellisyys ja sosiaaliset roolit korostuvat arjen muutoksissa kohti uusia tavoitteita. Vertaistuki kannattelee arjessa ja samalla moni haluaa auttaa muita ja edistää muiden hyvinvointia, tuoda merkityksellisyyttä myös vertaisten elämään.

Voimavaraistuminen vahvistaa toimijuutta ja tuo esiin uskallusta puhua ääneen omista ajatuksistaan ja kertoa omista vahvuuksistaan ja kyvystä auttaa muita. Toipumisorientaation taustalla oleva vertaisuuden ja voimavarakeskeisyyden käsitykset (Nordling 2018) valottavat vertaistukikoulutuksen merkitystä neljän koulutuksen käyneen kuntoutumisen edistäjänä. Koulutus on kohottanut itsetuntoa, opettanut esiintymistaitoja, tukenut oppimistaidoissa ja palvelujärjestelmän osaamisessa sekä vahvistanut kumppanuutta ja yhteyttä muihin. Kyky suoriutua vertaistukikoulutuksesta toimijuuden ulottuvuudella (Jyrkämä 2013) korostaa toimintakyvyn vahvistumista sosiaalisen kuntoutuksen palvelun avulla (Saikku & Kokko 2012).

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ja tarkoitus ja toipumisorientaation viisi prosessia lomituvat osittain vahvasti ja osittain melko huomaamattomasti. Nordling & Rissasen (2020, 32) korostavat, että sosiaalityöllä ja toipumisorientaatiolla on yhteinen arvopohja asiakkaan ominaisuuksista ja toimintakyvystä huolimatta, ja myös sosiaalinen tuki ja vertaisuus ovat keskeisiä yhdistäviä tekijöitä. Relevantteina tuloksina näkyvät kumppanuus, merkityksellisyys ja voimaantuminen, jotka myös sisältyvät Juvonen-Postin ym. (2022, 170–172) näkemysiin sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteista edistää sosiaalista toimintakykyä ja osallisuutta, arjen aktiivisuutta ja vuorovaikutussuhteita. Puhe toivosta ja minäkuvasta kuuluu kokemuspuheissa himmeänä. Moni on kieltänyt toivon itseltään ja minäkuvan aktiivista prosessointia ovat työstäneet vain luovassa toiminnassa mukana olleet. Toipumisen ja muutoksen edellytys on toivon ja minäkuvan myönteinen vahvistuminen, sillä ne luovat uskoa toipumiseen (Raivio & Raivio 2020), niin toipumisorientaatiossa kuin sosiaalisessa kuntoutuksessa.

Kokemuksellinen palveluprosessi

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) sosiaalisen kuntoutuksen aikuissosiaalityön mukainen palveluprosessi (Kuvio 1, ks. s. 5) alkaa palveluun ohjauksesta ja asiakkuuden vireilletulosta. Palvelutarpeen arviointi johtaa asiakassuunnitelman tekoon, josta tehdään viranomaispäätös. Asiakas ohjautuu kotikuntansa sosiaalisen kuntoutuksen palveluun, jossa alkukartoituksen jälkeen palvelu toteutuu pääasiallisesti yksilö- ja ryhmävalmennuksena. Palvelu jatkuu, kunnes tehdään päätös palvelun päättämisestä. Palvelun maksimipituuksista kunnat

saavat päättää itse, toki huomioiden asiakkaiden toimintakyvyn ja toimijuuden edistymisen, joten palvelupolkujen kestot ovat hyvinkin vaihtelevia.

Sosiaalisen kuntouksen prosessin taulukossa (Kuvio 2, ks. s. 6) taustalla näkymättömissä on lainsäädäntö ja rakenteet. Työntekijät tuovat työotteet, työprosessit ja palvelujärjestelmän näkyväksi asiakkaalle, ja toimeenpaneavat lainsäädäntöä palvelua toteuttavana tahona. Heidän merkityksensä sosiaalista kuntoutusta tukevassa ja korjaavassa yksilö- ja ryhmävalmennuksessa on merkittävä, sillä ilman heitä palvelua ei olisi. Kokemuksellinen palveluprosessi on asiakkaan oma polku, jota lainsäädäntö ja rakenteet ohjaavat, mutta sitä toteuttaa valittu palveluntarjoaja ja työntekijä.

Tuloksissa palvelupolut ovat eriäviä heti vireilletulosta lähtien. Palvelun suunnittelemattomuus on koettu raskaaksi, oman suunnitelman sisältöä ei tunneta, omat tavoitteet jäävät epäselviksi tai ”raamit” puuttuvat kokonaan. Järvikoski ja Härkäpää (2011, 16) korostavat, että kuntoutumisen prosessin myötä asiakas löytää uusia voimavaroja ja toimintakyky ja toimijuus vahvistuvat. Vuodelta 1983 oleva seminaarimääritelmä ”Sosiaalinen kuntoutus on prosessi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn saavuttaminen” (Väisänen 2018, 27). Sosiaalihuoltolain mukaisessa palveluprosessissa alkukartoitus ja sen mukaisesti asetetut tavoitteet ja suunnitelmallisuus luovat kuntoutumisen polun, jonka etenemistä on tarkasteltava ja arvioitava säännöllisesti (Kuvio 1, ks. s. 5).

Sosiaalinen kuntoutus on tulosten mukaan kestänyt asiakkailla <1–10 vuotta. Palveluprosessin mukainen polku jää toteutumatta kolmella haastatellulla ja palvelussa oloaika venyy 6–10 vuoden pituiseksi. Neljällä haastatellulla palvelu kestää 1,5–5 vuotta, ja kokemus tavoitteellisesta ja suunnitelmallisesta toiminnasta on asiakasodotusten mukaisesti riittävä ja toimintakykyä edistävä. Konkreettisen suunnitelmallinen, tavoitteellinen ja aikaan sidottu asiakassuhde toteutuu yhdellä asiakkaista, jonka sosiaalisen kuntoutuksen palvelu kestää hieman alle vuoden. Palvelun suunnittelemattomuus konkretisoituu palvelun jatkopäätöksissä, joista lyhyimmät tehdään 4 viikon jaksolle ja pisimmät 6 kk jaksolle.

Usea asiakkaista on moniongelmainen, jonka palvelutarve on yhtäaikaista tai peräkkäistä (Määttä 2018, 26). Tuloksista nousee esille pohdinta mahdollisten muiden palveluiden jäämättä saamisesta 10 vuoden sosiaalisen kuntoutuksen aikana. Poikkeukseksi suunnitelmallisuudessaan nousee yksi kahdeksasta sosiaalisen kuntoutuksen polusta, joka on tavoitteellinen ja suunnitelmallinen alle vuoden kestävä aktiivinen palvelu, jonka asiakas koee onnistuneeksi. Hänen toimintakykynsä ja toimijuutensa vahvistuvat ja hän on kiitollinen saamastaan tuesta.

Kokemuksellisen palveluprosessin yksi vahvimista viesteistä on ymmärtämättömyys palvelun sisällöstä. Palvelun jo alettua on yhä epäselvää, miten oma palvelu tulee

toteutumaan, mitä sosiaalinen kuntoutus tarkoittaa käsitteenä, miten sosiaalisen kuntoutuksen prosessi etenee ja miten omat tavoitteet ja toimijuuden vahvistuminen istuvat palvelupalettiin. Se ei sinällään kummastuta, koska haparointi tutkijoiden ja päättäjien keskuudessa palvelun mekanismeista on yhä vuonna 2023 epäselvä (Karjalainen 2022; Karjalainen ym. 2022).

Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelemattomuus korostuu suhteessa toipumisorientaation prosessiin, joka aikajanallaan voi olla epälineaarinen, mutta silti toteutua prosessin omaisesti. Tuusa ja Ala-Kauhaluoma (2014, 6) toteavat, että sosiaalinen kuntoutus on suunnitelmallista, tavoitteellista ja prosessimaista, mikä toteutuu selkeästi yhdessä aineiston asiakaspoluista. Onko kyse sosiaalihuoltolain laveasta ja jäsentymättömästä sosiaalisen kuntoutuksen palvelun määritelmästä (Raivio 2018b, 97), jota palvelun tuottajat voivat itse toteuttaa haluamallaan tavalla vai otannallinen sattuma?

Huolestuttavin sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellinen palveluprosessi on muotoutunut 10 vuoden mittaiseksi tukihenkilöpalveluksi, jossa asiakaslähtöisyys on kääntynyt työntekijälähtöiseksi asiakkaan osallistuessa toisinaan työntekijän arjen aktiviteetteihin ilman omaa kiinnostusta. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelua suunniteltaessa on huomioitava kuntoutuja itse, hänen motivaationsa ja tavoitteensa (Nieminen 2018, 11–14). Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden kokemus sosiaaliohjaajien toiminnasta sosiaalisessa kuntoutuksessa on vaihtelevaa ja valitut työmenetelmät ovat työntekijään sidottuja. Tarve korkeamman päättäjätason työmenetelmäohjaukselle on olemassa, vaikka paikallista soveltamista myös tarvitaan. Kehitettävää siis riittää, jotta toipumisorientaatio nähdään laaja-alaisesti potentiaalina työmenetelmänä terveydenhuollon lisäksi myös sosiaalityön kentällä.

Toipumisorientaation mukainen toipumisen kokemuksellisen prosessin tavoitteena on voimaantuminen ja osallisuus, ja siten vastuunotto omasta elämästään ja tunteistaan. (Leamy ym. 2011, 448.) Toipuminen itsessään on matka, josta ei ole paluuta entiseen, vaan se on yksilöllinen kehitymis- ja kasvuprosessi, jossa asiakas voi löytää elämäänsä toiveikkautta ja merkityksellisyyttä lisääviä asioita ja mahdollisuuksia muutokseen (Nordling 2018). Toipumisorientaation ja sosiaalisen kuntoutuksen taustalla on yhteinen käsitys asiakkaasta oman elämänsä aktiivisena toimijana, joka itse määrittelee oman tahtonsa ja hyvinvointinsa reunaehdot. Sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellisen palveluprosessin tavoitteena on asiakkaan toimijuuden ja toimintakyvyn valtaistuminen aivan kuten toipumisen prosessissakin. Toipumisorientaatiota on mahdollista toteuttaa sosiaalisessa kuntoutuksessa, sillä yhteisinä nimittäjinä toimivat voimaantuminen, osallisuus, merkityksellisyyden kokemus, minäkuvan vahvistuminen ja sosiaalinen yhteys muihin toimijuuden viitekehyksessä (Saikku & Kokko 2012; Nordling 2018).

7.2 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 7) ohjeen mukaan tutkijaa ohjaa ensisijaisesti henkilöiden ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioitus. Loukkaamattomuus, itsemääräämisen kunnioittaminen, luottamuksellisuus ja yksityisyys ovat tutkimuseettisiä periaatteita opinnäytetöissä, jolloin tutkija on itse vastuussa hallussaan olevasta aineistosta ja sen käytöstä. Tietosuojalain (1050/2018) tunteminen on jokaisen tutkijan eettinen vastuu aina kun kyseessä on ihmistä koskeva tieto. Tutkimuksessa noudatetaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2023) hyvää tieteellistä käytäntöä: rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta. Laadullisen tutkimuksen laadukkaana pito ja eettisyys tulee huomioida koko tutkimusprosessin ajan tutkimussuunnitelmasta raportointiin asti. On huolehdittava, että tutkimuksen sisäinen johdonmukaisuus, puolueettomuus, laadukkaat lähteet ja tutkijan moraalit ovat eettisesti kestäväällä pohjalla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149).

Opinnäytetyössä on toteutettu niin yhteistyökumppani Soccan kuin lainsäädännön asettamia tietosuoja- ja yksityisyysvaatimuksia. Jo tutkimussuunnitelmaa tehtäessä on huomioitu yhteistyökumppanin tarpeet ja noudatettu heidän käytäntötutkimuksensa vaatimia tutkimuslupakäytäntöjä. Alkuperäistä Soccan haastattelumateriaalia kerätessä on haastatelluilta pyydetty lupa materiaalin jatkokäyttöön anonymisoituna opinnäytetöitä varten (Kuula & Tiitinen 2010, 446). joten opinnäytetyön tutkija ei altista itseään tutkimukseen liittyviin arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin, jossa aineiston haastatellut identifioituisivat (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7).

Socca on hakenut alkuperäiseen mallinnustutkimukseen tutkimuslupa ja lupiin on sisällytetty mahdolliset opinnäytetyöt. Tähän opinnäytetyöhön on erikseen haettu tutkimuslupa yhdestä pääkaupunkiseudun kunnasta, joka on sitä Soccalta erikseen edellyttänyt. Osallistuminen Soccan tutkimukseen on haastatelluille ollut vapaaehtoista ja heillä on oikeus perua osallistumisensa milloin tahansa. Socca varmistaa, että haastateltuja ei voi tunnistaa tulevista tutkimusjulkaisuista ja opinnäytetyön tutkija omalta osaltaan käsittelee haastatelluaineistoa siten, etteivät haastatellut henkilöt identifioitu tai heidän sosiaalisen kuntoutuksen polkunsu tule esille opinnäytetyöstä sellaisenaan (Kuula & Tiitinen 2010, 452). Haastatellut eivät ole tienneet tullessaan myöhemmin tutkituksi toipumisorientaation perspektiivistä, jolloin tutkimuseettinen valinta perustuu Soccan lupamateriaaliin.

Socca on poistanut haastateltavien ja mahdollisten muiden henkilöiden nimet litteroidusta materiaalista, ja käsittelee tietoja siten, ettei osallistujien kertomia yksityiskohtia voida yhdistää yksilöön ja luovuttaa tutkijalle litteroidun anonymisoidun haastatelluaineiston, eikä opinnäytetyön tekijä kuule alkuperäisiä äänitteitä. Haastatelluaineiston pseudoanonymisoinnin opinnäytetyön tutkija on varmistanut pelkistämällä aineiston ja irrottamalla

haastatellut alkuperäisistä tekstikonteksteistaan (Kuula & Tiitinen 2010, 456), sekä jättämällä suorat sitaattit pois opinnäytetyöstä. Tutkija hallinnoi alkuperäistä aineistoa HUS:n määrittelemällä tavalla ja palauttaa HUS:n tietokoneen ja poistaa pelkistetyn aineiston, kun opinnäytetyö on valmis, palautettu ja hyväksytty.

Laadullinen tutkimus on silloin luotettava, kun tutkimuskohde ja tulkittu materiaali ovat yhteensopivia (Vilkkä 2015, 196). Tutkimuksen teoriapohjan tiedonhaussa on käytetty laadukkaita tieteellisiä artikkeleita ja kirjallisuuskäsitteitä, joita on haettu eri suomalaisista ja kansainvälisistä tietokannoista, alan julkaisuista ja kirjallisuudesta. Käytettyjä asiasanoja ovat *recovery orientation*, *toipumisorientaatio**, *social rehabilitation*, *sosiaalinen kuntoutu**, *agency*, *toimijuu**, *process of rehabilitation*, *kuntoutumisen prosessi**, *service process*, *palveluprosessi**.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) korostavat, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava työn kokonaisuus. Tutkimus ei välttämättä ole luotettava ja johdonmukainen vaikka se täyttää tutkimusraportoinnin määreet, vaan on myös pidettävä huolta, että ne ovat suhteessa toisiinsa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 163.) Tutkijan pyrkimyksenä on johdopäätöksiä tehdessään tulkita tutkimusaineistoa ja teoriaa näiden välisenä vuoropuheluna, eikä suoraan tutkimusaineistoa hyödyntäen (Vilkkä 2015, 196).

Tämän opinnäytetyön litteroitu anonymisoitu haastatteluaineisto on kahdeksan haastatellun omakohtainen sosiaalisen kuntoutuksen tarina. Soccan tutkija on havainnoinut heitä, asettanut kysymykset ja tehnyt valinnat mitä kysyä eli aineisto on Soccan tutkijan näköinen ja sisältöinen. Haastatteluaineisto on kerätty toista tutkimusta varten, joten se ei kaikilta osilta vastaa tämän opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin.

Tarkasteltaessa opinnäytetyön puolueettomuutta laadullisen tutkimuksen näkökulmasta nousee esille tutkijan kiinnostus aiheeseen ja hänen sidoksensa tutkimuksen aiheeseen. Tutkijan tavoitteena on ollut tutkia valittua aihetta puolueettomasti suodattaen haastatteluaineistoa ilman omaa työhistoriasta syntynyttä esiyymmärrystä aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160.)

7.3 Pohdinta

Opinnäytetyön projekti alkoi keväällä 2022, kun Soccan haastatteluaineiston käyttö mahdollistui. Hain tutkimusluvan toukokuussa 2022, jonka saamisessa kesti hieman tavanomaista kauemmin kesälomakauden vuoksi. Elokuun alussa sain Soccalta tietokoneen käyttööni, jonka jälkeen pääsin työstämään aineistoa. Litteroidun haastatteluaineiston pelkistykseen ja analyysiin kului opintojen ohessa melko runsaasti aikaa, minkä jälkeen aloitin opinnäytetyöraportin laadinnan.

Opinnäytetyön litteroitu haastatteluaineisto oli mielenkiintoinen vaikkakin melko runsas, ja sen käsittelyyn kului aikaan enemmän kuin oli budjetoitu. Haastatteluaineisto vastasi tutkimuskysymyksiin pääasiallisesti kiitettävästi. Niiltä osin, jossa vastaavuutta oli hankalampi tavoittaa, niin tutkimusaiheen jatkopohdinta olisi kiehtovaa. Kun varsinainen projekti pääsi käyntiin, niin työskentely sujui jouhevasti. Tutkijan kiinnostus analyysin ja tulosten tarkastelun jälkeen johti johtopäätöksiin ja raportointiin tiiviissä aikataulussa.

Vaikeimmaksi prosessin edetessä koin rajaamisen haasteet. Jatkuva peilaaminen löydöksissä suhteessa tutkimuskysymyksiin oli harhauttaa tutkijan useamman kerran. Tunnen onnistuneeni oman työni johtamisessa ja opinnäytetyön kokonaisuuden projektihallinnassa.

7.4 Jatkotutkimusehdotus

Olisi mielenkiintoista todentaa toipumisorientaation soveltuvuus sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmäksi, siten että kohderyhmänä olisi laajempi otos sosiaalisen kuntoutuksen asiakkuuksia ja haastattelukysymykset olisi toteutettu kyseistä tutkimusta varten. Henkilökohtaisen toipumisen viidestä prosessista toivon ja minäkuvan puhe kuului opinnäytetyön anonyymisoidussa litteroidussa aineistossa vaimeasti. Tähän löytyy hyvin johdonmukainen syy, sillä toivon tai minäkuvan kokemuksiin ei haastattelukysymyksillä pyritty.

Sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellisen prosessin tutkimista edistetään niin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella kuin opinnäytetyön yhteistyökumppanin Soccan tahoilla. Pääkaupunkiseudulla tavoitteena on muun muassa jäsentää sosiaalisen kuntoutuksen palvelua ja määritellä sen sisältöjä ja Helsingissä kehittää ja laajentaa palvelua erilaisille asiakasryhmille sekä juurruttaa sosiaalinen kuntoutus alueellisiin aikuissosiaalityön yksiköihin (Hytti 2023, 10). Tässä tutkimuksessa kokemukselliseen prosessiin viitattiin ammattikorkeakoulutasoisella tutkimusotteella, mutta aihe vaatii ehdottomasti lisäpanostusta, jotta sosiaalisen kuntoutuksen vaikuttavuutta kyettäisiin vahvistamaan.

Lähteet

- Anthony, W. A. 1993. Recovery from Mental Illness: The Guiding Vision of the Mental Health Service System in the 1990s. *Psychosocial Rehabilitation Journal* 16 (4), 11–23. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.1037/h0095655>
- Atlasti.com. 2023. Atlas.ti -aineistonkäsittelyohjelma. Viitattu 20.4.2023. Saatavissa <https://atlasti.com>
- Bird V., Leamy M., Tew J., Le Boutillier C., Williams J. & Slade M. 2014. Fit for purpose? Validation of a conceptual framework for personal recovery with current mental health consumers. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2014;48(7):644-653. Viitattu 2.2.2023. Saatavissa DOI:10.1177/0004867413520046
- Grönfors, M. 1982. Laadullisen tutkimuksen kenttätyömenetelmät. Teoksessa Vilkka, H. (toim.) Laadullisen tutkimuksen kenttätyömenetelmät. Viitattu 17.4.2023. Saatavissa http://vilkka.fi/books/Laadullisen_tutkimuksen.pdf
- Helsingin kaupunki. 2020. Sosiaalinen raportti aikuissosiaalityön asiakkaista Helsingissä. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/Sosiaalinen-raportti-aikuissosiaalityon-asiakkaat-2020.pdf>
- Hytti, T. 2023. Sosiaalinen kuntoutus monialaista tukea tarvitsevan aikuisen palvelupolulla – pääkaupunkiseudun sosiaalisen kuntoutuksen kartoitus. Socca – Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus. Viitattu 10.5.2023. Saatavissa https://www.socca.fi/julkaisut/sosiaalinen_kuntoutus_monialaista_tukea_tarvitsevan_aikuisen_palvelupolulla_-_paakaupunkiseudun_sosiaalisen_kuntoutuksen_kartoitus.9318.shtml
- Joubert, L. & Webber, M. 2015. Editorial: Social Work and Recovery. *British Journal of Social Work*. Volume 45. Supplement 1: i1-i8. Viitattu 28.1.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv125>
- Juuti, P. & Puusa, A. 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Juvonen-Posti, P., Lamminpää, A., Rajavaara, M. & Tötterman, P. 2022. Työikäisten kuntoutumisen monialainen järjestelmä. Teoksessa Autti-Rämö, I., Salminen, A-L., Rajavaara, M., & Melkas, S. (toim.) Kuntoutuminen. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 169–188.

- Jyrkämä, J. 2013. Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 421–425.
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2011. Kuntoutuksen perusteet. Näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen. 5. uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Karhula, M., Sellman, J., Sipari, S. & Ylisassi, H. 2022. Kuntoutuksen tavoitteet ja sisällön rakentuminen. Teoksessa Rämö-Autti, I., Salminen, A-L., Rajavaara, M. & Melkas, S. (toim.) Kuntoutuminen. 2. uudistettu painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 279–295.
- Karjalainen, P. 2017. Aikuissosiaalityö. Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.) Teoksessa Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma. 247–259.
- Karjalainen, P., Kivipelto, M., Liukko, E. & Muurinen, H. 2021. Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille. THL – Ohjaus 1/2021. Viitattu 3.2.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-648-0>
- Karjalainen, P. 2022. THL:n alustavat toimintamallien kuvaukset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tulevaisuuden sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -webinaari. Viitattu 26.4.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/sites/default/files/2022-02/Karjalainen%20Pekka%20%28osa%20%29%2011.2.2022.pdf>
- Karjalainen, P., Liukko, E. & Muurinen, H. 2022. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli (THL). Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -pilottivaiheen opas. Viitattu 25.4.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/sites/default/files/2022-05/Sosiaalisen%20kuntoutuksen%20toimintamalli%20%28THL%29.pdf>
- Korkeila, J. 2017. Toipumisorientaation paluu. Suomen Lääkärilehti 72 (49), 2865. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://www.potilaanlaakarilehti.fi/site/assets/files/0/28/28/899/sll492017-2865.pdf>
- Kourgiantakis T., Hussain A., Ashcroft R, et al. 2020. Recovery-oriented social work practice in mental health and addictions: a scoping review protocol. Viitattu 1.2.2023. Saatavissa DOI:10.1136/bmjopen-2020-037777
- Kuula, A. & Tiitinen, S. 2010 Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere. Vastapaino. 446–459.

Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista

15.7.2005/566. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050566>

Leamy, M., Bird, V., Le Boutillier, C., Williams, J. & Slade, M. 2011. Conceptual framework for personal recovery in mental health: systematic review and narrative synthesis. *British Journal of Psychiatry* 199 (6), 445–452. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa DOI: 10.1192/bjp.bp.110.083733

Lindh, J. 2018. Katsaus sosiaaliseen kuntoutukseen monialaisena käsitteenä ja käytäntönä. Ppt-esitys. Viitattu 29.4.2023. Saatavissa <https://slideplayer.fi/slide/16658121/>

Lindh, J., Härkää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. 2018. Johdatus sosiaaliseen kuntoutuksessa. Teoksessa Lindh, J., Härkää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: Lapland University Press. 7–18.

Liukko, E. 2009. Perussosiaalityön mahdollisuuksia: helsinkiläisten projektien näkökulma sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkimus. Kuntouttava sosiaalityön erikoisala. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Helsingin yliopisto. Viitattu 2.2.2023. Saatavissa <http://hdl.handle.net/10138/16495>

Martela, F. 2017. Elämän tarkoitus – Haluatko luennon vai kelpaisiko yhden lauseen vastaus? Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://frankmartela.fi/tag/elaman-tarkoitus/>

Nieminen, A. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, kentät ja mahdollisuudet. Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) *Julkaisussa Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. DIAK Työelämä 13. Viitattu 31.1.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-307-0>

Nikander, P. 2010. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere. Vastapaino. 432–445.

Nordling, E., Järvinen, M. & Lähteenlahti, Y. 2015. Toipumisorientaatio hoidon ja kuntoutuksen viitekehyksenä. Partanen, A., Moring, J., Bergman, V., Karjalainen, J., Kesänen, M., Markkula, J., Marttunen, M., Mustalampi, S., Nordling, E., Partonen, T., Santalahti, P., Solin, P., Tuulos, T. & Wuorio, S. (toim.) *Julkaisussa Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Miten tästä eteenpäin? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*. Työpäpaperi 20/2015. 133–140. Viitattu 2.2.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-538-7>

Nordling, E. 2018. Mitä toipumisorientaatio tarkoittaa mielenterveystyössä? Duodecimlehti 134 (15): 1476–83. Viitattu 2.2.2023. Saatavissa rajoitetusti <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2018/15/duo14435>

Nordling, E. & Rissanen, P. 2020. Mielenterveystyö uudistuu. Toipumisorientaation teoreettiset lähtökohdat. Työpaperi 40/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 2.2.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-591-9>

Nussbaum M. C. 2010. Not for profit. Why democracy needs the humanities. Oxfordshire, UK: Princeton University Press.

Paulasaari, M. & Timo, A. 2019. Sosiaalisen kuntoutuksen prosessikuvaus. Näkökulma siirrettään oireista elämään. Osmo-Hanke. Euroopan sosiaalirahaston (ESR) Kestävää kasvua ja työtä 2014–2020-rakennerahasto-ohjelman julkaisuja. Viitattu 16.4.2023. Saatavissa https://asiakas.kotisivukone.com/files/etelapohjanmaantyp.kotisivukone.com/OSMO/Sosiaalinen_kuntoutus/Prosessikuvaus_5.11.2019_versio.pdf

Puromäki, H., Kuusio, H., Tuusa, M. & Karjalainen, J. 2017. Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus: Kuntakyselyn tulokset. Työpaperi 47/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 5.5.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-803-6>

Pohjola, A. 2020. Muuttuva sosiaalisen käsite ja uusi yhteiskunnallinen järjestys. Teoksessa Suoninen-Erhiö, L., Pohjola, A., Satka, M. & Simola, J. (toim.) Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä. Huoltaja-säätiön julkaisuja. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://www.huoltaja-saatio.fi/wp-content/uploads/2020/12/SU-ia.pdf>

Raivio, H. 2018a. Sosiaalinen kuntoutus voimavaraistamisena – toivon ja muutoksen näkökulma. Teoksessa Kostilainen, H & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak Työelämä 13. Tampere: Juvenes Print Oy, 97–117.

Raivio, H. 2018b. Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta! Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen (SOSKU) 2015–2018 loppuraportti. THL työpaperi 7/2018. Viitattu 12.4.2023. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-070-9>

Raivio, J. & Raivio, M. 2020. Toipuva mieli. Jyväskylä: PS-kustannus.

Raunio, K. 2010. Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 18 (4), 387–395. Viitattu 16.2.2023. Saatavilla <https://journal.fi/janus/article/view/50587>

Ristolainen, P. 2021. Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas. Vantaan kaupunki. Viitattu 24.4.2023. Saatavissa <https://ysaatio.fi/aineisto/toipumisorientoitunut-tyoote-asiakastyossa-opas-vantaan-kaupungin-sosiaalipalveluihin/>

Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere. Vastapaino. 9–36.

Saikku, P. & Kokko, R-L. 2012. Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeilussa. Toimijuuden tukeminen ammatillisessa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa. Julkaisussa *Kuntoutus* 35(2012):4, 5–16.

Santala, J. 2022. Toipumisorientaatio päihdetyössä. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja*, 23(1), 109–120. Viitattu 15.4.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.30675/sa.109047>

Socca.fi. 2023. Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus. Tietoa Soccasta. Viitattu 22.4.2023. Saatavissa https://www.socca.fi/tietoa_soccasta

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2008. Kansallisen sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategiaraportti vuosille 2008–2010. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:38. Viitattu 15.2.2023. Saatavissa <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73716/Selv200838.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Sosiaalihuoltolaki. 31.12.2014/1301. Viitattu 15.2.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

THL.fi. 2023. Sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit. Sosiaalihuollon kehittämisohjelma. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.4.2023. Saatavissa <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sosiaalihuollon-kehittamisohjelma/sosiaalityon-vaikuttavat-toimintamallit>

Tietosuojalaki. 1050/2018. Viitattu 22.4.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181050>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen

neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Viitattu 22.4.2023. Saatavissa https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö. Viitattu 22.4.2023. Saatavissa <https://tenk.fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytando-htk>

Tuusa, M. & Ala-Kauhaluoma, M. 2014. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42. Viitattu 17.4.2023. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3545-7>

Vakehyva.fi. 2023. Vantaan ja Keravan hyvinvointialueella tuetaan rikoksilla oireilevia nuoria koordinoitujen yhteistyörakenteiden avulla. Kädet sotessa -blogi. Viitattu 30.4.2023. Saatavissa <https://vakehyva.fi/fi/blogit/kadet-sotessa/vantaan-ja-keravan-hyvinvointialueella-tuetaan-rikoksilla-oireilevia-nuoria-koordinoitujen-yhteistyorakenteiden-avulla>

Valtioneuvosto. 2019. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Viitattu 1.2.2023. Saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vilkka, H. 2021. Näin onnistut opinnäytetyössä. Ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Väisänen, R. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet. Teoksessa Lindh, J., Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press. 19–39.